

Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Jaargang 54 | 2020 | Nr.3

Mars et Historia

Mars et Historia is een veelzijdig militair-historisch tijdschrift waarin naast militair-historisch onderzoek ook militaria aan bod komt. Mars et Historia verschijnt in de maanden maart, juni, september, december. Informatie voor het aanleveren van kopij of over het aanleveren van advertenties vindt u op onze website, www.marsethista.nl.

Redactieadres

redactie@marsethista.nl of eindredactie@marsethista.nl

Redactie

Drs. Liesbeth Brama, hoofdredacteur

Martijn Wink, eindredacteur

Drs. Tristan Broos, beeldredacteur

Drs. Ed Coumans

Drs. Corstiaan Prince

Dr. Louis Ph. Sloos

Dr. Dirk Starink

Webredactie: Erwin Muilwijk

Logo: Lex Tempelman

Vormgeving en druk: MediaCenter, Rotterdam

ISSN 0928-5156

De Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie, opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij Koninklijk Besluit van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de geschiedenis, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen, en het ceremonieel van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

Bestuur

Drs. R. de Winter, voorzitter

H.A. Bresser, secretaris

Dr. W.L.M. Adriaansen, penningmeester

Mevr. drs. L. Brama

Drs. T. Broos

Ing. R. C. Kuenen

Dr. L. Ph. Sloos

Secretariaat

Nijverdalseweg 97, 7461 TC Rijssen, 0548 52 23 42,
info@marsethista.nl

Lidmaatschap

De jaarcontributie voor 2019 voor leden die geen machtiging tot inning hebben verstrekt, bedraagt € 39,50 (buitenland € 44,50). Leden die een machtiging tot inning hebben verstrekt, krijgen een korting van € 2,50. Voor meer informatie over het lidmaatschap en de vereniging, zie onze website, www.marsethista.nl. Studentlidmaatschap € 19,75 per jaar. Bij aanmelding dienen studierichting en nummer collegekaart te worden opgegeven.

Ledenadministratie

Dr. W.L.M. Adriaansen, 076 541 20 54,
w.adriaansen@planet.nl

Sociale media

Mars et Historia | Facebook
[@MarsHistoria](https://twitter.com/MarsHistoria) | Twitter

Inhoud

Van de voorzitter Rolf de Winter	1
Redactioneel Liesbeth Brama	3
Het verlies van Kaap de Goede Hoop in 1806 Kees Schulten	4
Het Tehuis voor Militairen te 's-Gravenhage. Een kwart eeuw protestantse evangelisatie onder de Haagse miliciens (1867-1893) C. Houtman	12
Kanttekeningen bij het Meerjarenonderzoek dekolonisatie drs. Anne C. Tjepkema	18
Boekbespreking De lijfarts van de koning. Het avontuurlijke leven van Franz Joseph Harbaur, 1776-1824	27
Literatuursignaleringen	29

Verantwoording omslagfoto's en -illustraties

Voorkant

De opmars naar Solo. Een Nederlandse colonne trekt over de Westbrug van Solo, die op het punt stond opgeblazen te worden, hetgeen voorkomen kon worden. Datering: tussen 19 december 1948 en 5 januari 1949.

Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag.

Achterkant

Drie linnen stola's en drie bijbehorende manipels (ten behoeve van liturgische gewaad) in drie verschillende kleuren ten behoeve van een aalmoezenier (Nederland circa 1955).

Nationaal Militair Museum (NMM), Soesterberg.

Vergulde kelk (zilveren voet) met pateen en kelklepel-tje, geheel in foedraal van wit textiel en foedraal van lichtblauw textiel ten behoeve van liturgisch toebehoren van aalmoezenier (Nederland 1955).

NMM

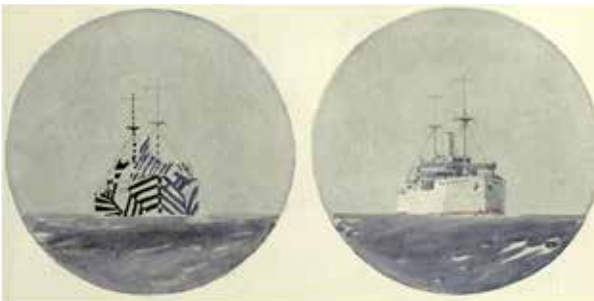
prijs los nr. € 12,50

Van de voorzitter

Stippen(pakken) op de horizon

Bent u al 'corona-moe'? Inmiddels is duidelijk dat niet iedereen het kan opbrengen de beperkingen – zoals *social distancing*, het dragen van mondkapjes en het handenwassen – na te leven om de kansen op nieuwe besmettingsgolven van het virus te verkleinen. Ik vind dat betreuenswaardig (en zal hier verder geen krachttermen gebruiken). De tijd zal leren hoe lang het duurt voordat de pandemie effectief is beteugeld en wij weer als vanouds kunnen 'samenscholen' en op een meer vertrouwde manier in elkaars gezelschap kunnen verkeren. Volgend jaar, 2021, bestaat de Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie 55 jaar en staat de viering van ons elfde lustrum op stapel. Als officiële verjaardag geldt weliswaar de oprichtingsdatum 20 augustus, maar de viering van het lustrum zal ruimschoots over de vakantieperiode worden getild. Het is mij een genoegen om de datum, plaats van handeling en het lustrumthema aan u te mogen bekendmaken. Op zaterdag 9 oktober 2021 organiseert de vereniging in het auditorium van het Nationaal Militair Museum in Soesterberg een lustrumsymposium rond het thema camouflage.

De door de Royal Navy en US Navy gebruikte razzle-dazzle-camouflage bestond uit complexe patronen van elkaar kruisende en onderbrekende geometrische vormen in contrasterende kleuren.

Defensiekrant 11, jaargang 6 (29 mei 2019).

Het lustrumthema camouflage past onze militair-historische vereniging als een (onzichtbare) handschoen. De ontwikkeling van militaire camouflage zal niet alleen veel verzamelaars van militaria en reenactors aanspreken, het is evenzeer boeiend voor wetenschappelijk en anderszins geïnteresseerden in de historische achtergronden en aspecten van dit fenomeen. Camouflage is actueel en relevant in de huidige krijgsmacht en kent tegelijkertijd een eeuwenlange geschiedenis met ontelbare fascinerende aspecten en verschijningsvormen. Alle krijgsmacht(onder)delen en daarmee alle militairen hebben ermee te maken. Wij vatten het thema camouflage op in de ruimste zin van haar betekenis. Dat houdt in dat wij ons niet zullen beperken tot camouflagekleding en gecamoufleerde wapensystemen. Camouflagetechnieken en -tactieken, technologische ontwikkelingen op het gebied van (on)zichtbaarheid (radar, sonar, stealth) en veranderende inzichten passen ook goed binnen de opzet zoals ons die voor ogen staat.

Razzle dazzle en town-down

Binnen het militaire metier vormt camouflage een complete 'tak van sport', inclusief scholingsvormen, oefeningen, wetenschappelijk onderzoek, talrijke experimenten en – het zal u niet verbazen – een eigen militair camouflagejargon. Een recent bericht in de *Defensiekrant* over vertraagde levering van gevechtsskleding maakt gewag van *multicam*-gevechtsskleding voor uitgezonden militairen, terwijl andere militairen het voorlopig moeten stellen met een verbeterd interim kledingpakket met een nieuw camouflagepatroon. Dit nieuwe patroon is in goed Nederlands het *Netherlands Fractal Pattern* (NFP) gedoopt. Het onderzoek en testen van prototypes dat aan dit nieuwe camouflagepatroon ten grondslag lag, vergde ongeveer tien jaar. Het NFP moet, in verschillende varianten de vijf oude camouflagepatronen (*artic*, *desert*, *forest*, *jungle* en *woodland*) gaan vervangen. Inmiddels werken Nederlandse tankbemanningen van het Duits-Nederlandse 414 Tankbataljon al enige tijd in een NFP-tankoverall.

Gaat het bij gevechtsskleding nog om het (on)zichtbaar maken van individuele militairen, camouflage strekt zich tevens uit over veel grotere objecten. De Britse Royal Navy introduceerde tijdens de Eerste Wereldoorlog een bijzondere vorm van camouflage. Door schepen te voorzien van een 'zebra-achtig' *razzle dazzle*-patroon beoogden de Britten hun vaartuigen niet onzichtbaar te maken, maar hun tegenstanders te misleiden over het type, de grootte, snelheid en vaarrichting van het ge-

Camouflageoefening in het veld van de Luchtmacht Instructie en Militaire Opleidingen School (LIMOS), juli 1979. Beeldbank NIMH.

moufleerde schip. Tijdens de Koude Oorlog initieerde de Koninklijke Luchtmacht een reeks maatregelen om haar vliegbases met het oog op vijandelijke luchtaanvallen vanuit de lucht gezien minder opvallend en herkenbaar te maken. Zo spande op Vliegbasis Soesterberg een camouflagecommissie zich in via beplanting, beschildering, schijndoelen en een jaarlijks maaiplan het vliegveld beter te maskeren. Ook hier ontwikkelde zich een eigen camouflagejargon met begrippen als contourbreking, vormverminking, *tone-down* behandeling en vlakverdeling.

Hoewel de militair-historische dimensie van het thema voorop staat, leent het zich ook goed voor verkennin-

gen buiten de kaders van de krijgsmacht: zoals bijvoorbeeld de impact van camouflage op de mode of de parallellen met de dierenwereld, waarin goede camouflage het verschil kan zijn tussen eten of gegeten worden. Een humoristische noot sluit het thema camouflage evenmin uit; er zijn talloze cartoons vervaardigd over dit thema en ook (anekdotische) grappen en grollen zijn niet van de lucht: Een woedende onderofficier brult: "Soldaat Pieterse ik heb je na het ochtendappel helemaal niet gezien bij de camouflageoefening!"; Soldaat Pieterse antwoordt: "Dank u, sergeant!".

Call for papers

Het bestuur en de redactie van *Mars et Historia* spannen zich in de komende lustrumviering tot een onvergetelijk evenement te maken. Voor het symposium hebben we al enkele toezeggingen van sprekers en auteurs en beraden ons op extra activiteiten. Het voorplan bestaat om aansluitend op het symposium een prachtig lustrumboek rond het camouflagethema uit te geven. Uiteraard kunnen wij dit niet alleen. Ik roep u op uw ideeën en suggesties via de redactie kenbaar te maken. Anders gezegd: help met het onthullen van de verhulling. Schrijft u een bijdrage over het thema? Bent of kent u een interessante spreker? Laat het weten en neem contact op via info@marsethistoria.nl. Noteer in ieder geval 9 oktober 2021 in uw (dan hopelijk 'coronavrije') agenda.

Drs. Rolf de Winter,
Voorzitter

Dat is je reinste sabotage! Wie gaf jou onze camouflage?' Humoristische prentbriefkaart. Beeldbank NIMH.

Redactioneel

Voor u ligt alweer het derde nummer van 2020. Met trots kan ik u meedelen dat de redactie van *Mars et Historia* is versterkt met eindredacteur Martijn Wink en beeldredacteur Tristan Broos. Ons mooie verenigingsblad is hiermee verzekerd van een robuuste redactie die vol vertrouwen het jubileumjaar 2021 in kan gaan. Martijn en Tristan: van harte welkom!

Ik hoop dat u, ondanks de corona-perikelen, een mooie zomer heeft gehad. Veel mensen hebben Nederland en de directe buurlanden weer "herontdekt" als vakantiebestemming. Vakantiehuisjes waren snel volgeboekt en ook de stranden hadden deze warme zomer niet te klagen over bezoekers. Zelf heb ik deze zomer de Westhoek van Vlaanderen ontdekt en een bezoek aan de "Dodengang" in Diksmuide gebracht. Deze "Dodengang" aan de rivier de IJzer was tijdens de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) een vooruitgeschoven post van loopgraven waarbij Belgische en Duitse militairen elkaar haast de hand konden reiken. Mocht u de Westhoek eens aandoen dan is een bezoek, en overnachting, aan Talbot House in Poperinge absoluut de moeite waard. In 1915 openden de aalmoezeniers Neville Talbot en Philip "Tubby" Clayton hier een clubhuis. Poperinge bleef tijdens de Eerste Wereldoorlog onbezet en fungeerde als uitvalsbasis van de Britse krijgsmacht. Op steenworp afstand van Poperinge bevond zich de frontstad Ieper. Even weg van dit front vonden Britse militairen in Talbot house een moment van rust en ontspanning. Het was een *Every man's club* waar een ieder welkom was, zonder onderscheid naar rang en stand. Vandaag de dag is het een hotel en museum ineens. De kamers, voorzien van comfortabele bedden, zijn nog in originele staat. En alles ademt de sfeer van 1915: u waant zich even terug in de tijd.

Het bezoek aan Talbot House brengt mij tegelijkertijd ook weer terug bij het blad dat nu voor u ligt. Dat militaire tehuisen vaak een belangrijke rol vervulden als rustplaats en plek van bezinning komt ook terug in het artikel van Cees Houtman. In een *petite histoire* wordt een mooi beeld geschetst van het ontstaan van het Haags tehuis voor militairen in 1871 waarbij het geestelijk welzijn van de militairen voorop stond.

Verder heeft ons trouw en actief lid Kees Schulten een artikel geschreven over de roerige tijd van de Bataafse Republiek waarbij de Kaapkolonie in Afrika een spelelbal werd van de Europese machtspolitiek. In een meeslepend verhaal neemt Kees ons mee naar het Afrikaanse continent waarbij Bataafse troepen in 1806 slag moesten leveren met een Britse invasiemacht. Leest u zijn verhaal.

En verder verschijnt in dit blad een essay van de hand van Anne Tjepkema over het lopende onderzoek van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV), het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) en het NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies over het gebruik van extreem geweld tijdens de dekolonisatieoorlog in Indonesië in de periode 1945-1949. De resultaten zullen naar verwachting in september 2021 gepresenteerd worden maar het onderwerp brengt nu al de nodige pennen in beroering. Ons verenigingsblad heeft geen traditie in opiniërende artikelen maar wellicht dat hier een trend wordt gezet. Leest u vooral Annes betoog.

Tot slot heeft ons redactielid Dirk Starink een recensie geschreven over het goed ontvangen boek van Catharina Th. Bakker, *De lijfarts van de koning. Het avontuurlijke leven van Franz Joseph Harbaur, 1776-1824*. Tot slot is in de rubriek Literatuursignaleringen weer een overzicht te vinden van de recent verschenen militair-historische boeken.

Kortom, ik wens u weer veel leesplezier toe.

Drs. Liesbeth Brama,
Hoofdredacteur

Talbot House in Poperinge. *Every man's club*.

Foto: Liesbeth Brama.

Het verlies van Kaap de Goede Hoop in 1806

Kees Schulten

In 1652 had Jan van Riebeeck in Kaap de Goede Hoop, het huidige Zuid-Afrika, een verversingsstation voor de Verenigde Oost-Indische Compagnie gesticht. Oost-Indiëvaarders konden zich daar voorzien van vers drinkwater, groente, fruit en vlees. Lange tijd leverde dat geen problemen op, maar dat veranderde in 1795. Na het uitbreken van de Franse Revolutie in 1789 was Frankrijk in 1793 in oorlog gekomen met Groot-Brittannië. De Republiek van de Verenigde Provinciën ging een bondgenootschap aan met Engeland en stortte zich daarmee in de ellende. Frankrijk maakte zich meester van de Oostenrijkse Nederlanden (het huidige Bel-

gië). Daarna werd in 1795 de Republiek bevrijd van het *Ancien régime*. Stadhouders Willem V en zijn familie vluchtten naar Engeland, de Nederlandse patriotten grepen de macht en zo kwam de Bataafse Republiek tot stand. Deze sloot in 1795 met Frankrijk het Verdrag van Den Haag met als gevolg dat zij daarmee bondgenoot van Frankrijk werd en automatisch in oorlog met Engeland raakte. Van vriend werden de Nederlanders nu vijand van dat land.

Toen Frankrijk in februari 1793 aan Engeland de oorlog verklaard had, zag dit land zijn kans schoon om zich onder meer meester te maken van de Franse vestiging

De Vrede van Amiens, 1802. Het einde van de oorlog tussen de Franse Republiek en het Verenigd Koninkrijk. Napoleon en Cornwallis geven elkaar de hand. Rutger Jan Schimmelpenninck, de ambassadeur van de Bataafse Republiek in Parijs, zittend aan de tafel tekent het verdrag. Schilderij van Jules Claude Ziegler, datering 1853.

[Wikimedia Commons/Musée de Picardie.](#)

in Pondichery aan de Coromandelkust in India. Buiten de Britse greep bleven de eilanden Isle de France, later Mauritius genoemd, en het eiland Bourbon, dat vanaf 1848 La Réunion zou gaan heten. In dit artikel zullen steeds de namen Mauritius en Réunion gebruikt worden. Deze eilanden liggen in de Indische Oceaan, ongeveer 900 kilometer ten oosten van Madagaskar. In 1793 werd Mauritius bewoond door 6.000 blanken, 7.000 vrije kleurlingen en 60.000 slaven. In La Réunion waren het 12.700 blanken, 2.900 vrije kleurlingen en 53.000 slaven.¹ Mauritius was een belangrijk Frans kapersnest van waaruit de Engelse *East Indiamen* werden aangevallen.

Het bondgenootschap van de Bataafse Republiek met Frankrijk was voor Engeland een uitgelezen mogelijkheid de Nederlanders uit hun buitenlandse gebieden te verjagen zoals uit Kaap de Goede Hoop in 1795.² In die tijd maakte de jonge generaal Napoleon Bonaparte een bliksemcarrière door en was in 1802 Eerste Consul van de Franse Republiek. In zijn visie moest Frankrijk op het vaste land van Europa de eerste viool spelen. Maar hij wilde ook vrede stichter zijn mits iedereen met zijn ideeën meeging. Op 27 maart 1802 tekenden Frankrijk en zijn bondgenoten, de Bataafse Republiek en Spanje de Vrede van Amiens met Engeland. Daarbij gaf Engeland Pondichery terug aan Frankrijk. Ook de Bataafse Republiek kreeg haar buitenlandse gebieden terug, uitgezonderd die in Trinidad en Ceylon (Sri Lanka). Kaap de Goede Hoop behoorde dus weer toe aan de Bataafse Republiek. In 1795 telde de Kaap 20.000 blanke kolonisten, 25.000 zwarte slaven, en 15.000 Khoikhoi, ook wel Hottentotten genoemd.³

De inkt van het vredesverdrag van Amiens was nog niet droog of de Bataafse Republiek stelde de patriot Jacob Abraham de Mist aan tot commissaris-generaal van Kaap de Goede Hoop en luitenant-generaal Willem Jan Janssens⁴ tot gouverneur-generaal, belast met de verdediging van de Kaapkolonie, zoals Kaap de Goede Hoop werd aangeduid. De Mist, lid van de Aziatische Raad van Aziatische Bezittingen, bestuursorgaan van de Bataafse Republiek, had een *Memorandum* opgesteld over de hervormingen van het politieke, maat-

schappelijke en economische bestel in Kaap de Goede Hoop. Hij behoorde tot de generatie die zich de ideeën van de Verlichting had eigen gemaakt en hij streefde naar vernieuwing. Zijn opdracht was het doorvoeren van de gewenste hervormingen. De taak van Janssens was de verdediging van de Kaapkolonie. Toen De Mist in 1805 met een neutraal schip naar de Bataafse Republiek terugkeerde, kreeg Janssens de volledige verantwoordelijkheid voor de Kaapkolonie. Hij had in het Staatse leger als kapitein de oorlog van 1793-1795 meegemaakt. Bij de inname van Meenen (België) op 13 september 1793 werd hij door een musketkogel in de rechterschouder ernstig gewond. Toch nam hij deel aan het beleg van Landrecies (20-30 april 1794) en aan de slag bij Fleurus (26 juni 1794). Het herstel van zijn verwondingen verliep zo moeizaam dat hij in 1796 met vervroegd pensioen ging. Hij had zich laten kennen als een moedig officier, een zeer goed organisator en een onkreukbare persoonlijkheid. Daarom werd hij belast met de financiële regeling voor het betalen van de Franse troepen die sinds 1795 in Nederland gelegerd waren. Bij de Fransen stond hij hoog aangeschreven zoals dat later ook bij Napoleon het geval was.

Kaap de Goede Hoop en het Franse gevaar

Op 18 juni 1802 had Napoleon luitenant-generaal Charles-Mathieu-Isidore Decaen aangesteld tot kapitein-generaal van de Franse vestigingen ten oosten van Kaap de Goede Hoop. Het was dan wel vrede, maar Napoleon verwachtte toch dat die van korte duur zou zijn. Op 15 januari 1803 liet hij aan zijn minister van Marine en Koloniën Denis Decrès weten dat in een nieuwe oorlog de Bataafse Republiek zeker niet buiten schot zou blijven.⁵ Decrès moest aan Decaen opdracht geven om onder meer met de Hollanders in de Kaapkolonie een goed contact op te bouwen en te onderzoeken wat hun steun zou kunnen zijn in geval van een nieuwe oorlog met Engeland.

De nieuwe kapitein-generaal behoorde natuurlijk over voldoende militaire middelen te beschikken om zich tegen een Engelse agressie te kunnen verdedigen.

¹ Michel Biard e.a., *Révolution, Consulat, Empire* (Parijs 2014) 462.

² Thean Potgieter, 'The role of seapower in the conquest and defence of the Cape of Good Hope during the Trafalgar era', in: *xxxI Congresso Internacional de Historia Militar* (Madrid 2005) 257-283. André Wessels, 'South Africa and warfare in the age of Napoleon. A comparative analysis of the british occupation of the Cape of Good Hope in 1795 and in 1806', in: *xxxv Congresso Internacional de Historia Militar. A Guerra No Tempo de Napoleão* (Lissabon 2009) 176-188. Thean Potgieter, 'Naval readiness and operations far from home. The Lucas Expedition, 1796', in: *xxxv Congresso Internacional de Historia Militar* 630-651.

³ Trehwella Cameron, *Nuwe Geskiedenis van Suid-Afrika in Woord en Beeld* (Kaapstad, Pretoria, Johannesburg 1988) 75. Hottentotten was de toenmalige aanduiding van het Khoikhoi-volk dat de West-Kaap van Zuid-Afrika bewoonde.

⁴ J.M.G.A. Dronkers, *Generaals van het Koninkrijk Holland 1806-1810* (Den Haag 1968) 134-137.

⁵ Napoléon Bonaparte, *Correspondance générale IV* (Parijs 2007) 31.

Daarom stuurde Napoleon de divisie⁶ van admiraal Charles-Alexandre Durand, graaf van Linois naar Pondichery. Decaen ging mee om in de Coromandelkust de Franse vlag weer te hijsen.

De divisie van Linois bestond uit de schepen de *Marengo*, de *Belle Poule*, de *Atalante*, de *Semillante*, de *Bélier* en twee transportschepen. Op 6 maart 1803 vertrokken Decaen en Linois uit Brest. Op 8 mei 1803 lag de divisie voor anker in de Tafelbaai bij Kaap de Goede Hoop. Daar bleef zij tot 27 mei. Gedurende die periode werd Decaen door Janssens hartelijk ontvangen.⁷ De reis werd voortgezet om op 12 juli Pondichery te bereiken. Daar werd Decaen niet bepaald met open armen ontvangen. Duidelijkheid bracht het adviesjacht *Bélier*. Dit snelvarend schip had later dan de divisie van Linois Brest verlaten en bracht het onrustbarend nieuws dat inmiddels tussen Frankrijk en Engeland op 18 mei 1803 de oorlog uitgebroken was. Om de Britse gouverneur-admiraal Peter Rainier op zijn gemak te stellen had Decaen hem uitgenodigd voor het ontbijt op 19 juli. De admiraal, die afstamde van Franse huge-

noten, had de uitnodiging met genoegzaam aanvaard. Het liep anders. Die morgen geen croissants voor de Engelsman maar een lege ankerplaats.⁸ Decaen was in de nacht met de stille trom naar Mauritius vertrokken. Van daaruit ging hij het de Engelsen moeilijk maken met zijn aanvallen op Engelse koopvaarders. Overigens was hij niet de enige die dit deed. Port-Louis, de hoofdplaats van Mauritius, was de uitvalsbasis van Franse kaperschepen die jacht maakten op Britse koopvaarders. Aan die activiteiten zou pas in 1810 een einde komen, toen de Engelsen zich van La Réunion en Mauritius meester maakten.

De Franse marine en de Franse kapers in de Indische Oceaan konden rekenen op de steun van de Nederlanders in Kaap de Goede Hoop. Voor Engeland was het duidelijk dat Kaap de Goede Hoop niet in handen van de Bataafse Republiek kon blijven. Voorlopig echter lag de Kaap nog niet in de gevarezone. De Britse regering was vooral verontrust over de plannen van Napoleon om Engeland binnen te vallen. De keizer had namelijk een groot legerkamp in Boulogne-sur-Mer ingericht en

Gezicht op Kaap de Goede Hoop te Zuid-Afrika. Prent, anoniem, 1735-1805. Rijksmuseum Amsterdam.

⁶ In Frankrijk werd een eskader een *division* genoemd.

⁷ Siem van Eeten, Andries van Pallandt van Eerde, *Belevenissen van een 19e-eeuwse klokkenluiders* (Zutphen 2015) 108.

⁸ Paul Fregosi, *Dreams of Empire. Napoleon and the First World War 1792-1915* (New York 1990) 231.

bereidde zich voor op de oversteek van het Kanaal. Dat zou eind augustus 1805 moeten gebeuren.⁹ Toen in mei 1805 bleek dat de Britse marine heer en meester over het Kanaal zou blijven, liet Napoleon zijn plan voor de invasie varen en richtte hij zich op de strijd op het continent met als hoogtepunt zijn overwinning in de Slag bij Austerlitz (2 december 1805). Daarmee verdween voor Engeland de dreiging van een inval. De Britse suprematie op zee werd nog eens duidelijk onderstreept, toen Nelson in de zeeslag bij Trafalgar op 21 oktober 1805 de Frans-Spaanse vloot de grond in boorde. De beslissing om Kaap de Goede Hoop aan te vallen was echter allang genomen. De Indische Oceaan werd een crisishoofdstad waarin Frankrijk samen met de Bataafse Republiek tegenover Engeland kwam te staan.

De komst van commissaris-generaal De Mist en luitenant-generaal Janssens in Kaap de Goede Hoop

Het vervoer van De Mist en Janssens naar Kaap de Goede Hoop leverde geen probleem op. Bij de Vrede van Amiens was immers ook de Kaap aan de republiek teruggegeven. Het eskader van schout-bij-nacht Simon Dekker bestaande uit de *Bato*, de *Pluto*, de *Kortenaer* en het fregat *Maria Reigersbergen*, lag zeilklaar om naar Oost-Indië uit te varen en kon De Mist, Janssens, hun gevolg en troepen meenemen. Op 8 juli 1802 ging Janssens aan boord van het lineschip de *Bato* dat op de rede van Texel lag. Commandant van dit schip was kapitein-ter-zee Jacob Claris. Aan boord kwamen ook De Mist met zijn familie en het militair gevolg van Janssens onder wie kapitein W.B.E. Paravicini di Capelli met zijn vrouw. Op 15 april was deze aangesteld als adjudant van Janssens. Voor de generaal werd hij een deskundige en toegewijde steunpilaar. Op 20 april 1805 zou Paravicini naar Nederland terugkeren en als artillerist een grootse carrière tegemoet gaan. Als adjudant van Janssens werd hij opgevolgd door ritmeester Willem Jacob Verkouteren, die later eveneens hoog zou opklimmen in de militaire hiërarchie. Tegenwind verhinderde het vertrek, maar op 5 augustus draaide de wind in de goede richting en kon het anker opgehaald worden. Op 23 december 1802 bereikte de *Bato* de Tafelbaai bij Kaap de Goede Hoop. Voor de reizigers moet de aanblik fantastisch geweest zijn. Voor anker lagen 14 Britse oorlogsschepen, 9 Hollandse koopvaarders, 2 Franse schepen, 2 Portugese schepen en 13 'particuliere' schepen. De *Bato* vuurde 15 saluutschoten af ter ere van de Britse vice-admiraal Roger Curtis die het eerbewijs beant-

Musketier en Jager van het 5e Bataillon van Waldeck, 1794. Tekening van F.J.G. ten Raa, 1900-1926. Nationaal Militair Museum (NMM) Soesterberg.

woordde met 13 saluutschoten.¹⁰ Kortom, vrienden onder elkaar, maar dit betekende niet dat De Mist en Janssens onmiddellijk het gezag van de Britten konden overnemen. Eerst moest nog het nodige worden geregeld en dat kostte tijd. Pas op 1 maart 1803 kon De Mist in functie treden en Janssens installeren als gouverneur van de Kaapkolonie. Op 5 maart 1803 verliet admiraal Curtis met zijn eskader Kaap de Goede Hoop met aan boord de Engelsen die niet onder het Bataafse bewind wilden komen. Een kleine groep Britten koos daar wel voor. Een nieuwe oorlog van Frankrijk en diens bondgenoten met Engeland was niet ver meer. Op 18 mei 1803 zou die uitbreken. Dekker had inmiddels op 15 februari 1803 met zijn eskader de tocht naar Batavia voortgezet.

Bataafse troepen in Kaap de Goede Hoop

Na het vertrek van de Engelsen in 1802 kreeg Kaap de Goede Hoop Bataafse troepen bestaande uit het 22e bataljon infanterie, het 23e bataljon infanterie, het 5e bataljon Waldeck, het 9e bataljon Jagers, een eskadron

⁹ Thierry Lentz, *Nouvelle Histoire du Premier Empire I* (Parijs 2002) 149.

¹⁰ Nationaal Archief, Den Haag, Archief Marine, Aanhangsel II, nummer toegang 2.01.29.03, inventarisnummer 114: Journaal gehouden door Willem Courrech, schrijver aan 's lands schip *Bato* onder commando van Jacob Claris.

Lichte Dragonders met ritmeester Willem Jacob Verkouteren en het 5e bataljon artillerie.¹¹ Het depot van deze troepen was gevestigd in Hoorn. Toen de oorlog in mei 1803 opnieuw uitbrak, kwam het bezit van Nederlands Oost-Indië in gevaar. Janssens kreeg toen begin januari 1804¹² de opdracht het 23e bataljon aan het bestuur in Batavia af te staan. Voor de verdediging van Kaap de Goede Hoop bleef beschikbaar een contingent van 1.500 soldaten, versterkt met een burgermilitie en een regiment van 600 Hottentotten onder bevel van kapitein Frans Le Sueur. Een welkome aanvulling van de sterkte kwam in 1805. Dat was de bemanning van het Franse oorlogsschip *Atalante* met kapitein Gaudin-Beauchène dat op 3 november bij Kaapstad gestrand was. Een maand later, op 12 december 1805 voer de Franse kaper Malo Louvenel met de *Napoleon* op de kust ten zuiden van Houtbaai binnen om zo te ontsnappen aan het Britse schip de *Narcissus*. In Kaapstad vertelde de bemanning van de *Napoleon* dat de *Narcissus* vermoedelijk deel uitmaakte van een groot vijandelijk eskader. Dat deed in Kaapstad de alarmbellen rinkelen. De 250 man van de *Atalante* en die van de *Napoleon* werden opgenomen in de troepenmacht van Janssens.

De *Atalante*, zoals hierboven vermeld, maakte deel uit van de divisie van de Franse admiraal Linois, die met de *Marengo* en de *Belle-Poule* op de terugreis naar Frankrijk was. De ontvangst daar was minder prettig. In de afgelopen periode had Linois het de Britten in de Indische Oceaan weliswaar moeilijk gemaakt, maar hij had zich ook de woede van Napoleon op de hals gehaald. Op 14 februari 1804 maakte hij ten zuid-oosten van de ingang van de straat van Malakka bij Pulo-Aor jacht op Britse koopvaarders en rekende hij zich al rijk toen hij een Brits konvooi in het vizier kreeg. Naderbij gekomen zag hij dat het beveiligd werd door een viertal zwaar bewapende oorlogsschepen. Het leek hem beter zijn koers te verleggen en de aanval niet door te zetten. Dat werd zijn afgang. Wat was er gebeurd? De Britse leider van het konvooi, commandeur Nathaniel Dance, had enkele koopvaarders met de nodige verbouwing en schilderwerk het uiterlijk van oorlogsschepen gegeven. Daarmee maakte hij een agressieve indruk op Linois. En dat had gewerkt! Zeker ook op de lachspieren van de tegenstanders van Napoleon. Bij de Kaapverdische eilanden kwam Linois opnieuw Britse schepen tegen. Nu onderschatte hij zijn vijand en zette hij de aanval in. De Franse schepen werden de grond ingeboord. Linois, zwaar gewond, werd gevangen genomen. Pas in 1814 zou hij zijn vrijheid terugkrijgen.

Kaap de Goede Hoop (Kaapstad). Op 8 januari 1805 vond ten noorden hiervan de Slag bij Blaauwberg plaats.

De Britse invasie van Kaap de Goede Hoop

In Engeland waren in 1803 de opvattingen over de geopolitiek drastisch veranderd in vergelijking met het denken in 1802. Kaap de Goede Hoop in handen van de Bataafse Republiek laten, dat was ondenkbaar geworden. In de zomer van 1805 werd een machtige invasievloot bijeen gebracht met als doel Kaap de Goede Hoop in bezit te nemen. Op 1 september 1805 vertrok deze uit de Ierse haven Cork Harbour richting Kaap de Goede Hoop. De vloot bestond uit 7 oorlogsschepen en 54 transportschepen onder bevel van admiraal Home Popham met aan boord een troepenmacht van 6.700 man onder bevel van generaal-majoor David Baird. Deze laatste had een grote oorlogservaring. Hij had zich onderscheiden in India en Egypte. Hij had in 1797-1798 geruime tijd in Kaap de Goede Hoop doorgebracht en kende het gebied. Op 4 januari 1806 ankerde de Britse vloot in de Tafelbaai tussen Robbeneiland en Losperds Baai, nu Melkbosstrand geheten. Door de hoge golfslag mislukte op 5 januari de eerste landingspoging. Besloten werd met een gedeelte van de troepen in de Saldanha Baai aan land te gaan. Daar was het

¹¹ F.J.G. Ten Raa, *De uniformen van de Nederlandsche Zee- en Landmacht hier te lande en in de koloniën* ('s-Gravenhage 1900) 43.

¹² J.P. van der Merwe, *Die Kaap onder die Bataafse Republiek. 1803-1806* (Amsterdam 1926) 52.

De Slag bij Blaauwberg op 8 januari 1806, waar een Brits expeditieleger de troepen van gouverneur Jan Willem Janssens versloeg. Hiermee kwam definitief een einde aan het Nederlands gezag over Kaap de Goede Hoop. Aquarel van een onbekende kunstenaar, 1806 of later.

Iziko William Fehr Collection at the Castle of Good Hope Kaapstad.

water rustiger en zou de landing, zo hoopte men, minder problemen opleveren. Deze operatie werd door brigade-generaal W.C. Beresford met 1.000 man succesvol uitgevoerd. De afstand van de Saldanha Baai naar Kaapstad was echter 150 kilometer. Bovendien was het zeer heet zodat de mars voor de soldaten met hun uniformen en zware bepakking een helse beproeving werd. Toen bleek dat de zee bij Melkbosstrand kalmer werd, nam Popham de beslissing daar op 6 januari de hoofdmacht aan land te zetten. Een tegenslag liet niet op zich wachten. Een roeiboot met 36 Britse soldaten aan boord stootte in de branding op een rots, raakte lek en zonk. De soldaten verdronken. Een andere roeiboot werd onder vuur genomen door een patrouille van de Hottentotten van Le Sueur. Een Britse soldaat sneuvelde, twee officieren en drie soldaten werden gewond. De verliezen van Le Sueur waren twee gesneuvelden en drie gewonden. Ondanks die tegenslag gingen Baird en zijn soldaten aan land, zonder verdere problemen.

De Slag bij Blaauwberg¹³

Inmiddels was in Kaapstad Janssens op de hoogte gebracht van de komst van de Britten. Met zijn legertje van nog geen 2.000 man trok hij vanuit Kaapstad naar Blaauwberg om de indringers de zee in te jagen. Op 6 januari was hij om 18.00 uur bij Rietvlei waar hij zijn kamp opsloeg. In de late avond van 7 januari kwam

dit kamp onder vuur van de Britse oorlogsschepen te liggen. Dat leverde Janssens geen verliezen op, want hij had het kamp inmiddels verlaten en zijn troepen opgesteld ten oosten van Kleinberg. Naar de top van de 231 meter hoge Blaauwberg stuurde hij een patrouille om de Britten in de gaten te houden en op Kleinberg plaatste hij een kleine afdeling gewapende burgers en een kanon om zijn linkerflank te dekken. Nadat de troepen van Janssens opgesteld waren, begon de strijd op 8 januari. Zijn legertje was geen partij voor de Britse beroepssoldaten. De Waldeckers hielden het snel voor gezien en namen de benen. Tijdens de strijd en de verwarring erna bleef Janssens onbewogen en gaf hij in alle kalmte zijn bevelen. Op ooggetuigen maakte dat grote indruk.

Tijdens de strijd werd hij door een musketkogel in de onderbuik gewond. Zijn ivoren doosje met tandenstokers in zijn vestzak werd daarbij door de kogel geraakt. De druk van de vijand werd zo groot dat Janssens zich gedwongen zag terug te trekken naar Rietvlei en vervolgens naar het Hottentots-Holland-gebergte in het binnenland om daar de strijd voort te zetten. In de Simonsbaai lag de *Bato*. Dit schip was in februari 1803 met het eskader van Dekker doorgevaren naar Oost-Indië. Daar ging het op 16 april 1803 op de rede van Batavia voor anker. Het maakte kruistochten door de Indische Oceaan en deed onder meer Mauritius aan. In februari

¹³ George McCall Theal, *History of South Africa since 1795* (London 1908) I, 127-150; Tim Couzens, *Battles of South Africa* (Claremont 2004) 37-47.

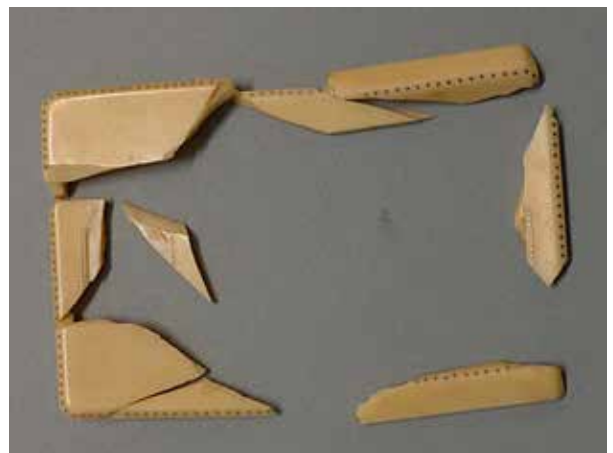

Generaal Janssens tijdens de Slag bij Blaauwberg, 8 januari 1806. Illustratie door J. S. Skelton uit: Colvin, I. D., *The romance of empire: South Africa* (Londen 1909).
Wikimedia Commons.

1804 was de *Bato* weer in de Tafelbaai. Vandaar voer het in mei 1804 naar Simonsbaai. Voor lange zeereizen was het schip te zwaar beschadigd. Het werd onttakeld, maar bleef ingezet als drijvend geschutplatform. Aan majoor Horn, die over de *Bato* het bevel voerde, gaf Janssens op 9 januari opdracht het schip te vernietigen na de kanonnen vernageld te hebben. Daarna moest

hij zich bij hem aansluiten in het Hottentots-Hollandgebergte.

Na de Slag bij Blaauwberg verliet de Britse vloot de baai bij Melkbosstrand en ging bij Kaapstad voor anker. Daar was luitenant-kolonel Casimir von Prophalow met de verdediging van de stad belast. Deze gaf het verzet tegen de Britten snel op en tekende op 10 januari de capitulatie met generaal Baird. Toen Janssens begreep dat hij zich in een uitzichtloze situatie bevond, gaf hij zich op 18 januari aan de Britten over. De Britse verliezen in de Slag bij Blaauwberg waren 15 gesneuvelde, 189 gewonden en 8 vermisten. Volgens Janssens waren zijn verliezen 329 man aan doden, gewonden en vermisten.¹⁴ De Afrikaanse burgers konden naar huis terugkeren. De beroepsmilitairen werden op kosten van Engeland naar Europa overgebracht. Het merendeel van de Waldeckers ging over in Britse dienst. In de capitulatie-overeenkomst werden de bemanning en de soldaten van de *Atalante* en van de *Napoleon* niet vergeten. Zij kregen dezelfde behandeling als het garnizoen en mochten eveneens naar Europa terugkeren.¹⁵ Baird ging zeer respectvol om met generaal Janssens die dezelfde eerbewijzen kreeg als een Brits generaal.¹⁶ Janssens en zijn soldaten verlieten met het Britse schip de *Bellona* op 6 maart 1806 Kaap de Goede Hoop. Zij arriveerden in Vlissingen op 4 juni 1806. Verkouteren was al kort na de capitulatie in opdracht van Janssens naar Nederland vertrokken met een Brits adviesjacht (aviso) om de Bataafse regering op de hoogte te brengen. Dat was voor hem een bijzonder moeilijke opdracht. De verwonding aan zijn linkerbeen, opgelo-

Restanten van het ivoren doosje van Janssens. Gedurende de Slag bij Blaauwberg werd Janssens door een kogel geraakt. Deze kogel versplinterde het doosje dat hij in zijn vestzak droeg.

Nationaal Archief, Den Haag. Foto Martijn Wink.

¹⁴ Thean Potgier, 'The role of sea power' 279.

¹⁵ Van der Merwe, 378.

¹⁶ H.G. Nahuys van Burgst, *Adventures at the Cape of Good Hope in 1806* (Capetown 1993) 23.

pen in de strijd bij Blaauwberg, was nog niet geheeld en deed hem veel pijn. Erger was dat hij zijn zieke vrouw en zijn kind achter moest laten. Deze zouden later behouden in het vaderland arriveren. Verkouteren bereikte op 26 april Den Haag en overreikte daar aan de Bataafse regering de documenten die Janssens hem had meegegeven.¹⁷ Bij de Conventie van Londen in 1814 deed Nederland formeel afstand van Kaap de Goede Hoop. Daarmee viel voor ons land het doek over Kaap de Goede Hoop.

Hoe het verder ging met luitenant-generaal Jan Willem Janssens

Na zijn terugkeer op 8 juni 1806 in Den Haag kwam geen einde aan de carrière van Janssens. Koning Lodewijk Napoleon benoemde hem tot secretaris-generaal van het departement van Oorlog en tot de Staatsraad. In deze en in andere functies raakte hij nauw betrokken bij de organisatie van het Nederlandse leger. Na de inlijving van Nederland bij Frankrijk in 1810 werd hij generaal in Franse dienst. Napoleon benoemde hem in 1810 tot gouverneur-generaal van de Franse bezittingen ten oosten van Mauritius.

Jonkheer Jan Willem Janssens (1762-1838). Gouverneur van de Kaapkolonie en gouverneur-generaal van Nederlands Oost-Indië. Schilderij van Jan Willem Pieneman, datering: 1815-1838. Rijksmuseum Amsterdam.

Janssens werd als zodanig de opvolger van Herman Willem Daendels en de hoogste Franse gezagsdrager in Nederlands Oost-Indië. Op 15 mei 1811 arriveerde Janssens in Batavia. Lang bleef hij niet in functie, want in september 1811 moest hij zich overgeven aan de Engelsen. In november 1812 was hij weer terug in Frankrijk. In de rang van divisiegeneraal werd hij gouverneur van Metz en vocht hij in de slag bij Arcis-sur-Aube (20 maart 1814) in het leger van Napoleon tegen de geallieerden. Daar werd hij nogmaals gewond. Op 9 april 1814 kreeg hij ontslag uit Franse dienst en keerde hij terug naar Nederland. Daar werd hij onder koning Willem I, na diverse functies in het oorlogsbestuur te hebben bekleed, tegen wil en dank minister van Oorlog. Na een halfjaar nam hij als zodanig in mei 1815 ontslag, maar bleef nauw betrokken bij de organisatie van het Nederlandse leger. Janssens overleed in Den Haag op 23 mei 1838. Als militair werd hij driemaal gewond en twee maal krijgsgevangen gemaakt. Hij bekleedde de hoogste functies. Hij werd onderscheiden met het Franse Légion d'Honneur en met het ridder-groot-kruis in de Militaire Willemsorde. Koning Willem I verhief hem in de adelstand met het predicaat jonkheer.

Johannes von Ziegler. Luitenant-kwartiermeester van het 22e Bataljon Infanterie. 1802-1806
NMM.

¹⁷ Bataafsche Staats-Courant van 28 april 1806.

Het Tehuis voor Militairen te 's-Gravenhage

Een kwart eeuw protestantse evangelisatie onder de Haagse miliciens (1867-1893)

C. Houtman

Titelpagina van Van Beijerens Gedenkboek.
Bibliotheek Universiteit Utrecht

Bij toeval kwam mij een gedenkboek onder ogen waarin wordt beschreven hoe te Den Haag in de tweede helft van de negentiende eeuw het welzijnswerk onder de daar gelegerde militairen tot stand kwam en hoe de ontplooiden activiteiten leidden tot het ontstaan van het Haagse Tehuis voor Militairen. De schrijver van dit boek is Jan van Beijeren (1845-1904), die jarenlang het 'gezicht' van het tehuis was. Van Beijeren was sedert het najaar van 1868 in de hofstad werkzaam als evangelist in dienst van de Nederlandsche Evangelisch-Protestantsche Vereeniging (hierna: NEPV).¹ Hij was een ondernemend, ontwikkeld en theologisch goed onderlegd man. Hij vatte allerlei werk aan, zette zondagschoolwerk op, bekommerde zich om wezen en weduwen en besteedde in het bijzonder aandacht aan het welzijn van de militairen. De militairen waren gelegerd in de drie kazernes, de Oranjekazerne, de Alexander- en Frederikkazerne die het negentiende-eeuwse Den Haag als garnizoensstad telde.² Ook was Van Beijeren als schrijver actief.³ Hier haal ik hem in die rol naar voren. Met zijn gedenkboek als bron⁴ schets ik de geschiedenis van een kwart eeuw werk onder de Haagse militairen met bijzondere aandacht voor de plaats van Van Beijeren daarin. Waar nodig voorzie ik het relaas van commentaar. Ik sluit af met een evaluatie.

De beschrijving van de geschiedenis van de militaire tehuizen in Nederland is een nog weinig betreden

¹ G. J. Mink, *Op het tweede plan. Evangelisten in de tweede helft van de negentiende eeuw* (Leiden 1995) 118, 212, 231. De in 1853 opgerichte NEPV had aanvankelijk als voornaamste doel de bestrijding van het rooms-katholicisme. Geleidelijk verschoof de aandacht naar evangelisatie onder ongelovigen en joden, terwijl ten slotte de nadruk kwam te liggen op kerkherstel en de ondersteuning van het orthodoxe segment van hervormde gemeenten. Mink, *Op het tweede plan*, 70-73, 207-215.

² Joep van Hoof, *Gelegerd in Den Haag. De geschiedenis van de Alexanderkazerne en Frederikkazerne* (Den Haag z.j. [2018]).

³ Elders ga ik in op de andere aspecten van zijn werk.

⁴ Jan van Beijeren, *Gedenkboek na vijf-en-twintigjarige evangelisatie onder de militairen en verdere evangelische werkzaamheden. Ter gedachtenis aan onze feestdagen 20, 21 en 22 november 1893 ('s-Gravenhage 1894)* 10-54. Alle citaten in de tekst van het artikel zijn ontleend aan het gedenkboek, tenzij anders aangeduid.

terrein.⁵ Dit artikel is bedoeld als een heel bescheiden bijdrage daaraan.

Het begin. Naar Engels voorbeeld

Sedert 1867 genoot het (geestelijk) welzijn van de in Den Haag gelegeerde militairen bijzondere aandacht. Op 16 november van dat jaar vond de oprichting plaats van de Militaire Vereeniging te 's-Gravenhage onder de zinspreuk: 'Vreest God, eert den Koning'. De initiatiefnemer was Johan Willem van Manen (1811-1876), een gepensioneerd kapitein van het regiment grenadiers en jagers.⁶ Hij, een overtuigd orthodox-protestants man, was diep onder de indruk geraakt van wat Miss Daniels, een Engelse dame die zich als 'een moederlijke vriendin' inzette voor het welzijn van de Britse militairen, in augustus 1867 te Amsterdam en te Den Haag over haar werk had verteld.⁷ Haar woorden hadden Van Manen ertoe bewogen 'zijne laatste levensdagen te wijden aan het heil der militairen' en in Den Haag de strijd aan te gaan met het zedelijk verval onder de soldaten, het bordeelbezoek en het drankmisbruik.

Advertentie in *De Standaard* van 19 april 1875.

Van Manen verspreidde godsdienstige traktaatjes onder de militairen en deelde uitnodigingen uit voor bijeenkomsten op de zaterdagavond. De eerste vond plaats op 19 november 1867 in een gehuurd zaaltje in de armeninrichting op de Heerengracht. Dertig man was aanwezig. Op 31 maart 1868 waren er al tachtig bezoekers. De zaterdagse avonden werden enige tijd later verplaatst naar het gebouw van de Vereeniging tot Verbreiding der Waarheid in de Torenstraat nr. 8. Daar werden voor de militairen 'grootte [bijbelse?] platen verbeeldend of eene voorstelling met de tooverlantaarn gegeven van de Christen-reis van Bunjan';⁸ daar konden zij een lied zingen tot eer van God en een goed woord hooren uit de Heilige Schrift.

Aanvankelijk kreeg Van Maanen steun van Daniël Wilkens, die sedert 30 juli 1867 in Den Haag werkzaam was als evangelist vanwege de NEPV. Wilkens, die een sociaal bewogen mens was en zich onder meer bekommerde om het lot van de Haagse prostituées, hield voor de militairen 'bijbellezingen' en stichtelijke verhandelingen naar aanleiding van een bijbelgedeelte.⁹

Een eigen huis als tehuis

Vanaf november 1868 was Jan van Beijeren het 'gezicht' van de Militaire Vereeniging. Al kort na zijn aankomst in Den Haag ging hij energiek aan de slag. Op zaterdag 21 november sprak hij voor de door 'eenige militairen die voor Christus gewonnen waren' opgerichte 'Christelijke Militaire Jongelings-Vereeniging'.¹⁰ Hij zorgde ervoor dat het aantal avonden waarop de militairen gastvrijheid geboden werd kon worden uitgebreid naar twee of drie per week. Van begin 1869 tot medio 1871 waren de soldaten welkom in het evangelisatielokaal op het adres Visschersdijk 29. Vanaf 3 juli 1871 beschikte Van Beijeren over een echt Tehuis voor Militairen. Op die datum kreeg hij een groot huis aan de Veenlaan (de latere Toussaintkade) in huur. Van Beijeren, die voordien op de Pastoorswarande 66 woonde, betrok met zijn gezin de eerste etage en woonde vanaf dat moment

⁵ Mij is slechts de volgende literatuur bekend: Mast, C. van der, 'Meer dan een eeuw gastvrijheid en zorg voor militairen', *Armamentaria* 45 (2010-2011), 188-213; C. van der Mast en C. H. Rondèl, *Militaire tehuizen in Den Helder, hun geschiedenis in vogelvlucht* (z.p. [Apeldoorn] 2013).

⁶ Beijeren, *Gedenboek*, 12-14, 27.

⁷ Zij nam in Amsterdam deel aan de vijfde algemene vergadering van de Evangelische Alliantie, een internationale gemeenschap van protestantse kerken. Op zichzelf was het thema 'geestelijk welzijn van de militairen' niet nieuw. Al vanaf het ontstaan van het Koninkrijk der Nederlanden in 1813-1815 genoot het aandacht. Zie het hoofdstuk 'Tot bevordering van duurzaam geluk'. Zedenkundige boeken voor het Nederlandse leger in de negentiende eeuw', in: Louis Ph. Sloos, *Gewapend met kennis. 500 jaar militaire boekcultuur in Nederland* (Nijmegen 2012) 279-300.

⁸ John Bunyan's *Pilgrim's Progress* uit 1678, de reis van een christen naar de hemel, verscheen reeds in 1684 in een Nederlandse vertaling en is van immense invloed geweest op het geloof van het orthodox protestantisme.

⁹ Mink, *Tweede plan*, 259-260.

¹⁰ In een advertentie in *De Heraut* van 1 april 1870 wordt de oprichting van de vereniging bekend gemaakt. De 'miliciens' worden uitgenodigd de vergaderingen bij te wonen in het lokaal voor de evangelisatie op het Visschersdijk.

De Veenlaan (de latere Toussaintkade) gezien naar de Noordwal. Aquarel door C. J. Behr, ca. 1850. Haags Gemeentearchief.

bij zijn werk. Veenlaan 9 was tien jaar lang, tot 22 april 1881, de bakermat van het werk onder de Haagse militairen. Elke dag konden zij er terecht.

De verhuizing naar de Veenlaan was een forse stap vooruit, maar ideaal was de situatie nog niet. Dit blijkt uit het verslag dat de publicist Eduard Gerdes (1821-1898) uitbracht naar aanleiding van diens bezoek dat hij in de zeventiger jaren aan het tehuis bracht.¹¹ Zo diende de woning niet alleen als een tehuis voor militairen, maar ook als 'Bewaarhuis voor halve weezen'. Gerdes stelde vast dat de halve weezen onder de hoede van mevrouw Van Beijeren, Wilhelmina Louiza Krieger (1842-1918), veel te krap gehuisvest waren, terwijl 'een verblijf voor een groot aantal kinderen, een weeshuis in het klein, ruim en luchtig' behoort te zijn.

In 1881 sloeg Van Beijeren zijn vleugels nog verder uit. Het was hem gelukt financiële middelen te verkrijgen voor de aankoop van een stuk grond aan de Heemskercklaan en voor de bouw van een tehuis daarop. Vanaf 22 april 1881 zette hij zijn activiteiten daar op nr. 42 voort onder de vlag Gesticht 'De Goede

Herder'. De wezen werden hierbij niet vergeten. In 1890 werd het pand uitgebreid en verbeterd.

Faciliteiten, activiteiten en regiem van het tehuis

Het Tehuis voor Militairen bezat allerlei faciliteiten. Er was een conversatiezaal, een schrijfkamer en een studievertrek. De bezoekers hadden er de gelegenheid 'tot lezen, schrijven, spelen, zingen, muziek, gymnastiek'. Ook hadden zij 'hunne eigene Bijbellezing en voordrachtenavond, hunnen eigen bidstond en jongelingsvereniging'. Voor de gemeenschappelijke activiteiten stond een grote zaal ter beschikking met daarin een kathedor, een orgel en een grote Statenbijbel, een erfstuk uit de familie van de grondlegger van de Vereniging, kolonel Van Manen. De zaal bood ook de entourage van de 'blijde dagen in het tehuis', waaronder op 18 juni de herdenking van de Slag bij Waterloo in 1815, op 31 augustus de verjaardag van koningin Wilhelmina en die van de directeur op 4 oktober. Ook kerstavond en oudejaarsavond behoorden tot de feestdagen.

¹¹ Eduard Gerdes, *Christelijke philanthropie in Nederland. Reisherinneringen* (Nijmegen 1880) 383-395.

De militairen hadden het er goed. Zij ontvingen 'gratis pijpen en tabak, papier en enveloppen' en konden ook 'voor kleinen prijs' aan de 'huiselijken disch zich komen verkwikken'. Wel moesten zij zich aan de regels van het huis houden. Drie dingen waren hun verboden: 'het spelen om geld, het spreken van onbetamelijke woorden, en het hier komen onder den invloed van sterken drank'. Verder konden de bezoekers hun gang gaan, want: 'We leven in een vrij land, die komen wil, hij komt, en is welkom'. Problemen met de bezoekers waren er niet. Zij beseften allen 'dat het Evangelie de spil is, waar alles omdraait, ook al wordt er nimmer een preek gehouden'.

De laatste opmerking wekt verbazing, omdat Van Beijeren direct daarop vertelt hoe hij alle jaren op zondagavond 'Bijbellezing' hield, stichtelijke woorden tot de bezoekers sprak, waarvoor de kwalificatie 'preek' niet misstaat.¹² Hoe dit ook zij, hoewel Van Beijeren verzekert dat niemand verplicht was 'eenige vergadering van godsdienstigen aard bij te wonen', ontkwam geen enkele bezoeker aan de confrontatie met het evangelie. Blijkens de schets die Van Beijeren geeft van de resultaten van zijn werk, was het zijn doel de militairen te bekeren tot fatsoenlijke christenen oftewel tot orthodoxe, vaderlandlievende en koningsgezinde protestanten die elkaar herkennen over kerkgrenzen heen en gemeen hebben hun afkeer van religieuze vrijzinnigheid en socialisme.

Een florerend tehuis

Uitvoerig beschrijft Van Beijeren hoe vijfentwintig jaar lang 'Gods zegen op zijn werk rustte'. Hij memoereert hoe in 1893 727 bezoekers van het tehuis werden ingeschreven en het aantal inschrijvingen in vijfentwintig jaar meer dan 7000 bedroeg, terwijl lang niet iedere passant zich liet registreren. Hij wijst er verder op hoe intensief er van de leer- en schrijfkamer gebruik gemaakt werd en hoe het tehuis zijn 'eigene [een afdeling van de] Militairen-Onthoudersbond' had,¹³ waarvan de leden probeerden 'hunne medekrijgslieden' tot zegen te zijn 'door hen niet in de eerste plaats voor de geheel-onthouding, maar eerst voor Christus, en daarna voor de geheel-onthouding te winnen'. Hij verhaalt dat verscheidene 'voor Christus gewonnen' bezoekers 'medearbeiders in Gods koninkrijk' geworden zijn, onder meer als evangelist, godsdienstonderwijzer of predikant, maar ook in de rol van zondagschoolonderwijzer of -helper of bestuurder van een

Het Tehuis voor militairen circa 1925.
Haags Gemeentearchief.

jongelingsvereniging. Zelfs waren er die zich op lieten leiden tot zendeling.

Van Beijeren rept zonder namen te noemen van vele bekeringen, waaronder die van een rooms-katholiek en een jood. Zij waren niet de enigen van hun geloofsrichting die in het tehuis tot bekering kwamen. 1872 was een bijzonder jaar. Het tehuis had toen een grote aantrekkingskracht op zowel vrome jongens als 'grove dronkaards en losbandige uitspatters'. Velen werden 'van den breeden weg des verderfs op den weg des vredes' gebracht. Ook in 1888 vond er een opwekking onder de militairen plaats, waardoor 'een groot aantal voor Christus gewonnen werd'. Een notoire drinker veranderde in 'eene leesbare brief van Christus'. Een vloeker leerde voor te gaan in het gebed. Spotters, vechtersbazen en bezoekers van 'publieke huizen' werden oprechte christenen.

¹² Een groot aantal daarvan heeft Van Beijeren gebundeld en als 'Schriftbeschouwingen' gepubliceerd.

¹³ Over de geheelonthouding in de negentiende eeuw: M. Janse, *De afschaffers. Publieke opinie, organisatie en politiek in Nederland 1840-1880* (Amsterdam 2007).

Niet om een aalmoes sta ik aan uw deur, maar als bewijs der dankbaarheid vraag ik hulp voor het werk der Evangelisatie onder Militairen.

Ik vraag die hulp van meer dan 2000 Jongelingen, voor wien tien jaren lang mijn Huis en Hart steeds open was, voor wien ik mijne dagen en nachten, en waar het noodig was, mijn geld en goet ten beste gaf.

Ik vraag die hulp van drie à vier duizend Ouders, voor wier Zonen ik leefde, en mij zelven gaf, opdat het hun voor tijd en eeuwigheid wel zoude gaan.

Ik vraag die hulp om nu weder voor 350 andere Jongelingen nuttig te kunnen zijn, wellicht zijn het uwe eigene Zonen, bloedverwanten of vrienden, in elk geval het zijn Jongelingen die te midden der verleiding leven, maar die elken dag tot des avonds twaalf uren in mijne woning to huis zijn, als waren ze in uwe woning, o Ouders, is dat niet iets van uw goud of zilver waard? Gode zij dank, de Zomer is zoo geweest dat wij in onzen tuin konden zijn, maar ons huis was elken dag veel te klein, voor het groot getal bezoekers, Predikanten en andere geachte Broeders, die in den tuin voor de Militairen gesproken hebben, kunnen dit bevestigen.

Wanneer zal ons de zoo noodige hulp worden betoond, om honderden en in de toekomst nog duizenden tot zegen te kunnen zijn, God geve het spoedig. (8869)

J. VAN BEIJEREN,

Den Haag. Evangelist, Veenlaan 9.

Advertentie in *De Standaard* van 1 november 1878.

De zakelijke kant

Als evangelist in dienst van de NEPV genoot Van Beijeren een salaris. Voor zijn welzijnswerk en de bijbel- en traktaatverspreiding was hij aangewezen op giften. Door middel van advertenties in dagbladen en periodieken probeerde hij die te verkrijgen. Nadrukkelijk vroeg hij op die manier om 'hulp voor het werk der Evangelisatie onder Militairen', in het bijzonder van 'Ouders, voor wier Zonen ik leefde, en mij zelven gaf, opdat het hun voor tijd en eeuwigheid wel zoude gaan'.¹⁴

Omdat het bestuur van de NEPV de wezenzorg en de arbeid onder de militairen, waaraan Van Beijeren het grootste deel van zijn tijd besteedde, als oneigenlijk

¹⁴ *De Standaard*, 1-11-1878.

¹⁵ *De Standaard*, 7-11-1882.

¹⁶ Eenentwintig publicaties zijn bekend. Het aantal moet veel groter zijn geweest. Zij werden ook als 'klein aandenken' geschonken aan 'vertrekkende bezoekers van het Tehuis'.

VERSLAG

voor de geliefde weldadigen, die ons vaak geld hebben gezonden, zonder adres.

Van 30 Juni 1878—1879 hebben wij kunnen uitgeven voor:

Weezenverzorging	f 3239.92 ¹ / ₂
Weduwenverzorging	> 766.65
Evangelisatie onder Militairen en opleiding van een jongeling tot Evangelist	> 1850.35
Overgemaakt aan andere gestichten	> 810.74 ¹ / ₂

Totaal f 6667.67

Ontvangen > 6617.33

Tekort f 50.34

Dit is echter gedekt door het saldo van 1878 en wij hebben geen schuld.

Behalve al dit geld, hebben wij kunnen uitreiken ruim 300 kleedingstukken, behalve de uitrustingen aan wezen die ons huis hebben verlaten. Aan meer dan 500 militairen werd het Evangelie verkondigd, en zeer veel Bijbels, boeken en traktaten zijn verspreid door middel van degenen die hun Heiland hadden leeren kennen.

Aan God zij eere!

S. VAN BEIJEREN.

Veenlaan No. 9, den Haag. (5693)

Advertentie in *De Standaard* van 25 juli 1879.

werk voor een evangelist beschouwde, ontsloeg het hem per 1 november 1882 eervol. Vanaf dat moment was Van Beijeren geheel afhankelijk van financiële ondersteuning door derden. In een advertentie, gericht aan 'Weezen-vrienden', laat hij weten eerder te leven 'voor onze wezen, maar niet door onze wezen', terwijl hij zich nu met zijn gezin en de wezen moet toevertrouwen 'aan Gods zorgende vaderliefde'.¹⁵ Hetzelfde gold *mutatis mutandis* voor het werk onder de militairen dat door het bestuur van de NEPV na Van Beijerens uitdiensttreding als geste zes jaar lang met 300 gulden werd ondersteund. Een bron van inkomsten was ook de verkoop van de vele boekjes die Van Beijeren schreef en die werden 'uitgegeven ten voordeele der evangelisatie onder militairen'.¹⁶

Van Beijeren was het 'gezicht' van het Tehuis voor Militairen. Achter hem stond het bestuur van de Militaire Vereeniging, bestaande uit adellijke en notabele

heren. In 1890 waren dat W.A. baron van Pallandt, A. baron Schimmelpenninck van der Oye van Nyenbeek, mr. O.J. Graaf van Limburg Stirum, mr. T.P. baron Mackay, ds. C.B. Oorthuis, mr. W.L. baron De Vos van Steenwijk. Op 12 mei van dat jaar verkocht Van Beijeren het tehuis aan de Heemskerckstraat voor 11.550 gulden aan de Militaire Vereniging, vertegenwoordigd door het bestuur.¹⁷ De transactie had ten doel de continuïteit van het werk onder de militairen te waarborgen. Van Beijeren die zich eerder op de titelpagina van zijn publicaties afficheerde als 'Evangelist der Ned. Ev. Prot. Vereniging te 's Gravenhage', duidde zich daarna aan als 'Directeur van het Tehuis voor Militairen te 's-Gravenhage'. Als directeur was hij in dienst van de Militaire Vereniging en als zodanig genoot hij een salaris.

Terugblik

Over het werk onder de militairen in Den Haag in de periode 1867-1893 is niet meer bekend dan wat Van Beijeren, de drijvende kracht ervan, verhaalt. In zijn gedenkboek typeert hij het als het 'heerlijk werk' van God 'in de redding van zondaren door onzen geringen dienst' en geeft hij daarvan een beschrijving zonder enige wanklank. Hoe anderen over zijn welzijnswerk onder de militairen oordeelden, is niet bekend. Wel bestaat er een heel negatief bericht over een incident in het gesticht 'De Goede Herder' dat evenals het tehuis voor de militairen gevestigd was in het pand aan de Heemskerckstraat. Het voorval stond in schrill contrast met de pretentieuze naam van het instituut. De *Haagsche Courant* van 24 maart 1885 publiceerde een aan het *Vaderland* ontleend, van verschillende zijden bevestigd bericht over een 'bijna ongelooflijk' barbaarse gebeurtenis in het tehuis. Op 19 maart 1885 werd een meisje van zes à zeven jaar, dat 's nachts in bed geplast had, vóór half acht 's morgens door de verzorgster op een stoel in de tuin gezet, terwijl het natte beddenlaken haar omgedaan werd. Het was koud en het hagelde. De juffrouw en de andere kinderen dansten om haar heen. 'Het arme kleine schepseltje' werd uitgejouwd en moest, hoe zij 'ook huilde of om vergiffenis smeekte', meer dan een uur allerlei martelingen doorstaan, terwijl evangelist Van Beijeren 'met welgevallen' vanaf het balkon toekeek.

Andere bladen, zoals het socialistische *Recht voor Allen* van 28 maart 1885 en *De Locomotief. Samarangsch*

Handels- en Advertentie-blad van 29 april 1885, hadden het verhaal overgenomen. *De Locomotief* gaf in haar berichtgeving een toelichting bij de aard van het tehuis: militairen kunnen er boeken lezen en 'voorzittingen zowel op godsdienstig als geschiedkundig gebied' beluisteren;¹⁷ tevens is het een 'bewaarplaats voor kinderen', waar ouders hun kinderen kunnen onderbrengen voor f 1,50 per week, 'voor kost, inwoning en onderwijs'. Het socialistische blad greep het voorval aan om uit te halen naar de protestantse voormannen, onder wie 'generaal [Abraham] Kuyper', de 'man met verdraaiden ziel, die behagen schept in het ongeluk van anderen [...], die armoede preekt en in weelde baadt'. Wat er ook waar mag zijn van de geschetste 'barbaarsheid', zonder twijfel raakte Van Beijeren erdoor in opspraak. Onbekend is, hoe hij gereageerd heeft. In zijn gedenkboek rept hij van 'mijne vroegere weesinrichting'. Daaruit moet geconcludeerd worden dat hij de weezenzorg vóór 1893 beëindigd heeft. De genoemde affaire zal evenwel niet de aanleiding daartoe geweest zijn. Met de overdracht van het eigendom van het pand aan het bestuur van de Vereniging in 1890 zal de weezenzorg beëindigd zijn.

Van Beijerens werk onder de militairen genoot grote bekendheid. In zijn gedenkboek verhaalt hij hoe dit navolging kreeg in andere garnizoenssteden, in Leiden, Arnhem, Delft, Den Helder, Nijmegen en ook nog in andere plaatsen, 'vooral na de oprichting van den Militairen-Bond' in 1874. Ook trok het de aandacht in het buitenland. Afgaande op de ter beschikking staande gegevens is het plausibel dat het Haagse tehuis het eerste protestantse militaire tehuis in Nederland was en Van Beijeren de eer toekomt als eerste vorm en inhoud te hebben gegeven aan het welzijnswerk onder de militairen.¹⁸ Hij was en bleef evangelist in hart en nieren. Zijn welzijnswerk was het middel om de militairen te winnen voor de orthodox-protestantse geloofsovertuiging. Van Beijeren beschreef de geschiedenis van zijn tehuis tot en met 1893. Tot zijn dood op 23 december 1904 bleef hij het 'gezicht' ervan.

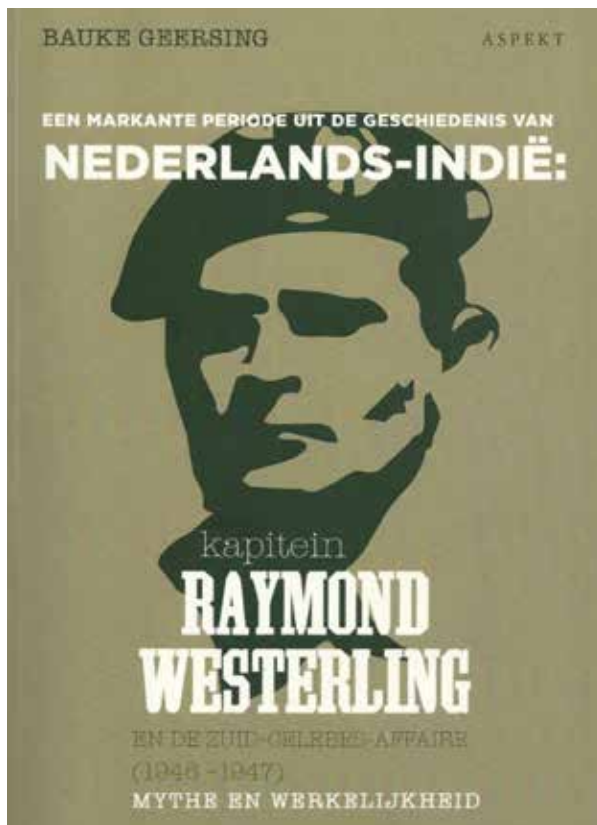
Dr. Cees Houtman (1945) is emeritus hoogleraar Oude Testament aan de Protestantse Theologische Universiteit Amsterdam-Groningen. Sinds 2006 publiceert hij met name over onderwerpen uit de boek- en kerkgeschiedenis met bijzondere aandacht voor Nederland in de negentiende eeuw.

¹⁷ *De Haagsche Courant*, 1-12-1904, kondigt een lezing in het tehuis aan, te houden op 2 december 1904 door 1^e-luitenant der huzaren R. P. C. Bentinck.

¹⁸ Van der Mast, 'Meer dan een eeuw gastvrijheid', 194. Van der Mast noemt, waarschijnlijk ten onrechte, Leiden als de eerste plaats met een militaire vereniging en een militair tehuis.

Kanttekeningen bij het Meerjarenonderzoek dekolonisatie

Drs. Anne C. Tjepkema

Vorig jaar november kwam het boek van Bauke Geersing uit over het optreden van kapitein Westerling eind 1946-begin 1947 op Zuid-Celebes.¹ Geersing heeft daarmee verslag gedaan van zijn nauwgezet onderzoek – met aandacht voor de militaire en juridische aspecten – naar wat er daar toen werkelijk heeft plaatsgevonden, namelijk dat Westerling in korte tijd de regio wist te pacificeren, waarbij hij de belangen van de bevolking centraal stelde. Zijn contra-guerrilla kostte enkele honderden slachtoffers, voornamelijk vanuit

Java gestuurde rampokkers. Een conventioneel militair optreden zou aanzienlijke nevenschade met veel meer slachtoffers hebben veroorzaakt. In schril contrast daarmee staat wat vrij veel historici vanaf Willem IJzereef ervan hebben gemaakt.² Niet zelden kopieerden auteurs diens gekleurde bevindingen klakkeloos en kon Westerling de geliefkoosde schurk worden die men zich moeilijk liet afnemen. Ik had wel verwacht dat Geersings boek felle tegenstand zou ontmoeten van de kant van prominente historici³ maar niet dat hun invloed zo ver zou reiken dat de boekenredacties van de dagbladen hun vingers niet wensten te branden aan de bespreking van een zienswijze die botst met de tegenwoordig gangbare focus op de zwarte bladzijden van het postkoloniaal conflict. Bij de ontwijking van Geersings bevindingen speelde ongetwijfeld een rol dat deze zijn pijlen had gericht op de gebreken in het werk van 25 auteurs die het optreden van Westerling ooit bespraken. Daarmee raakte hij een zenuw van de moralistische geschiedschrijving of zoals mijn leermeester, emeritus-hoogleraar Ger Teitler, zegt: de ‘weg-met-ons’ gedachte.

Voor het postkoloniale conflict in brede zin geldt dat tot circa 1970 trots op wat er in de kolonie was bereikt en teleurstelling over de afloop van het conflict hand in hand gingen. Deze visie maakte plaats voor een moderne die ook de geweldsexcessen in beschouwing nam.

Zo'n tien jaar geleden ontstond, mede onder invloed van door Nederlandse advocaten geïnspireerde rechtszaken van Indonesiërs tegen de staat, een moralistische stroming die zich vrijwel uitsluitend richt op het falen van het Nederlandse beleid en de toepassing van geweld als structureel kenschetsend. De belangrijkste exponent daarvan is Rémy Limpach. Deze stroming identificeert zich met de Indonesische standpunten die oorspronkelijk een mythisch karakter hadden en het heldendom van de grondleggers van de natie onder-

¹ Geersing, Bauke, *Kapitein Raymond Westerling en de Zuid-Celebes-affaire (1946-1947), Mythe en Werkelijkheid* (Soesterberg, 2019). Zie ook mijn boekbespreking van deze titel in de *Militaire Spectator* 2 (2020) 107-109.

² IJzereef, W., *De Zuid-Celebes affaire. Kapitein Westerling en de standrechtelijke executies* (Dieren 1984).

³ Ik beperk mij tot de bij het Meerjarenonderzoek betrokkenen, onder wie Peter Romijn en Remco Raben (UvA), Frank van Vree (NIOD) en Gert Oostindië (KITLV).

streepten. Deze identificatie heeft een ideologisch en een doctrinair karakter. Belangrijke uitgangspunten zijn dat elke vorm van kolonialisme in het verleden fout is geweest en dat uitingen van verzet daartegen positief moeten worden geduid. De aanhangers gaan uit van schuld van de kant van de kolonisator. Internationaal vooraanstaande historici menen echter dat schuld een onvruchtbare basis voor geschiedschrijving is. De Duitse historicus Eckart Conze meent in navolging van zijn Australische collega Christopher Clark dat 'ein schuldorientiertes Untersuchungsmodell oft mit Vorurteilen einhergeht'.⁴

Drie vooraanstaande Nederlandse instituten lijken de moralistische opvattingen toegedaan en hebben een verrekende invloed. Zo zei mij onlangs een betrekkelijk jonge wetenschapper: 'als ik mij in deze discussie ga begeven, dan kan ik het voor de rest van mijn carrière wel schudden.' Het Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap wendde voor, toen ik een bespreking van het boek van Geersing suggereerde, dat het te polemisch was en zich daarom voor bespreking diskwalificeerde. Wel bespraken de bladen met een militaire achtergrond in het algemeen Geersings onderzoek lovend. Van de landelijke kranten en periodieken gaf alleen Elsevier Geersing ruimte, evenals trouwens Limpach. Al met al voldoende reden om eens dieper in de materie te duiken voor een nadere analyse. Ik ga daarbij in op de kenmerken van het Meerjarenonderzoek, de rol van Limpach, de fictie van de Indonesische onafhankelijkheid, federalisme versus eenheidsstaat en een terugblik op het kolonialisme dat meer en meer als een abject fenomeen wordt gezien.

Het Meerjarenonderzoek

Het sinds 2017 lopende zogeheten Meerjarenonderzoek moet een groot onafhankelijk en wetenschappelijk Nederlands onderzoek zijn naar de brede historische context van de dekolonisatie van Nederlands-Indië in de periode 1945-1949. Daaraan had de regering in december 2016 haar fiat gegeven.⁵ De aanleiding vormden onder meer nieuwe signalen omtrent structureel grensoverschrijdend gedrag van het Nederlandse militaire apparaat in Nederlands-Indië. Dat zou zijn gebleken uit het promotieonderzoek van de Zwitsers-Nederlandse historicus Rémy Limp-

Gesprek op 21 januari 2018 tussen onderzoekers en programmaleiding van *Onafhankelijkheid, dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië 1945-1950* en een afvaardiging van de ondertekenaars van een open brief, opgesteld door Jeffrey Pondaag en Francisca Pattipilohy. www.ind45-50.org/gesprek-met-ondertekenaars-open-brief.

ach met de titel *De brandende kampongs van generaal Spoor*. Volgens het kabinet bleven er nog veel vragen bestaan omtrent de moeilijke context waarin Nederlandse militairen moesten opereren. Bij het onderzoek naar grensoverschrijdend geweld moest dat van beide partijen worden bekeken. Er kwam een wetenschappelijke adviescommissie en een klankbordgroep met onder meer vertegenwoordigers van veteranen en de Indische gemeenschap. Afronding van het onderzoek is voorzien in 2021 en wordt uitgevoerd door drie instituten: het instituut voor oorlogs-, holocaust- en genocidestudies NIOD, het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) en het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH).

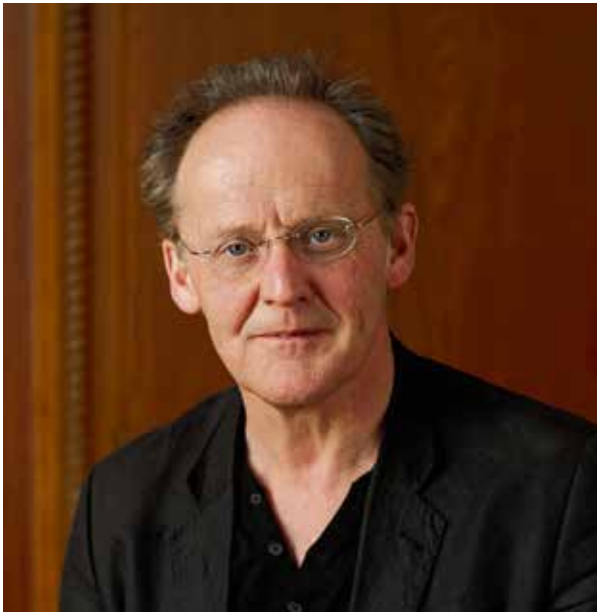
Met die instituten is iets aan de hand. Het NIOD heeft ongeveer alles wel onderzocht over de Bezetting en was eigenlijk, ondanks voortdurende uitbreiding van zijn werkterrein, aan opheffing toe.⁶ Het KITLV was al gekortwiek met het verlies van zijn bibliotheek en was net als het NIOD opgegaan in het Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW).⁷ Het NIMH vreesde de boot te missen en koos voor de vlucht naar voren door zich bij beide andere aan te sluiten. Door promovendus Limpach een onderzoeksstoel te gunnen kon het initiatief het NIMH niet meer passe-

⁴ Conze, Eckart, *Die große Illusion, Versailles 1919 und die Neuordnung der Welt* (München, 2018) 14.

⁵ Brief kabinet d.d. 2 december 2016 (Tweede Kamer 26 049 nr.82 d.d. 12 januari 2017). Op 23 februari 2017 bevestigde het kabinet dat de opzet van de drie instituten aan het gestelde kader voldeed (Tweede Kamer, 26 049, nr. 83).

⁶ Kaaij, Meindert van der, 'Niod vreest straks niet meer het Niod te zijn', *Trouw* (16 mei 2013). Ook Wolthekker, Dirk, 'NIOD vreest voor opheffing', *Folia* (15 mei 2013).

⁷ Vlasblom, Dirk, 'Bezuinigen op een schatkamer', *NRC* (14 juni 2011). Ook Sahadat Ianthe, 'KNAW voegt zes instituten samen in tropeninstituut', *de Volkskrant* (14 februari 2014).

Prof. dr. Frank van Vree, directeur NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies.
NIOD, Amsterdam.

ren. Hoe dit te rijmen was met de terechte vrees van het ministerie van Defensie te worden geconfronteerd met een nieuwe stortvloed aan claims van advocaten laat zich alleen verklaren met het gezegde: 'we 'd better have him in the tent pissing out than outside pissing in' als waarschijnlijke repliek. Moeilijker valt te verklaren waarom Defensie de vertaling en de uitgave van de handelseditie van zijn dissertatie financierde. Het onderwerp van het onderzoek is nu niet meer de brede context maar het Nederlandse geweld. Het Indonesische komt minder aan bod. Samenwerking met de Universiteit van Djocjakarta is marginaal. Historici doen daar hun eigen regionale studies en een hoogleraar doet de wetenschappelijke begeleiding. Maar van een Indonesisch onderzoek naar de Bersiap of de bundeling van verzetsgroepen is geen sprake. Frank van Vree, directeur van het NIOD dat het onderzoek regisseert, noemt geen enkel Indonesisch instituut, slechts "historici". Hij meent dat het nodig is het tot dusver geldende regeringsstandpunt over de dekolonisatie, vastgelegd in de zogenoemde Excessennota van 1969, tegen het licht te houden.⁸ Echter, de wijze waarop de onderzoekers pressiegroepen bejegenen, de inrichting van hun web-

site en hun communicatie met het publiek veroorzaken van meet af aan onrust.⁹ Zo kreeg de groep van Bersiap-ontkenner Pondaag een warm onthaal van enkele uren, terwijl veteranen, Molukkers en andere Indische Nederlanders het met een afscheepbriefje moesten doen.¹⁰ Bij de selectie voor de Klankbordgroep werden de Federatie van Indische Nederlanders en Maluku4Maluku buitengesloten. Vreemd genoeg kwam het Comité Herdenking 4 en 5 mei wel binnen. Behoefte aan tegenspraak ontbreekt dus.

Ik acht het amper voorstelbaar dat er €4,1 miljoen belastinggeld wordt gespendeerd om te concluderen dat een verandering van standpunt niet nodig is. De onderzoekers zullen dus met opzienbarende othullingen willen komen. Die zullen enerzijds worden gevonden in de iconische bevestiging van Limpach als de nieuwe L. de Jong, dus een uitweiding van bekende gruweldaden, anderzijds zullen zij via *mission creep* ten aanzien van de opdracht van de regering willen toewerken naar het Indonesische perspectief. Zo is de term "onafhankelijkheid" toegevoegd aan de titel van het onderzoek. Dat kan in mijn ogen moeilijk anders betekenen dan een zekere identificatie met de "ideologische" standpunten van Indonesië. Het is dan onontkoombaar ook de datum van de stichting van de staat, zijnde 17 augustus 1945, serieus te nemen. De regie van het onderzoek is in handen van het NIOD dat ook de website onderhoudt. Deze oogt professioneel, maar kent nogal wat manco's: een zoekfunctie ontbreekt, de nieuwsbrieven zijn niet systematisch toegankelijk, onwelgevallige en kritische brieven van bovengenoemde buitengesloten pressiegroepen worden clichématig beantwoord ('wij herkennen ons niet in uw kritiek') en beleidsmatige koerswendingen worden niet toegelicht. Dat geldt in het bijzonder voor de zojuist genoemde punten als onafhankelijkheid en de datum van de stichting van de staat. Transparantie tijdens het onderzoek ontbreekt en het beroep op nog te publiceren producten overtuigt mij niet.

Er zijn vele signalen dat de Indonesiërs heel anders aankijken tegen het Meerjarenonderzoek dan de Nederlanders. Oud-minister Ben Bot meldde onlangs in een dagblad dat de Indonesiërs niet op onze excuses zitten te wachten, laat staan op een historisch onderzoek.¹¹ Hij kent het land als weinig anderen. In tv-uitzendingen uitent geïnterviewden zich steeds opmerkelijk luchtig over de Nederlandse tijd, hoe interviewers ook aandringen op een minder rooskleurig oordeel. In een uitzen-

⁸ Tweede Kamer 1968–1969, Kamerstuk 10 008, nr. 3. De Excessennota: Nota betreffende het archiefonderzoek naar de gegevens omtrent excessen in Indonesië begaan door Nederlandse militairen in de periode 1945–1950.

⁹ Salm, Harriët, 'Het onderzoek naar de dekolonisatie van Nederlands-Indië veroorzaakt al sinds de start onrust', *Trouw* (20 juni 2019).

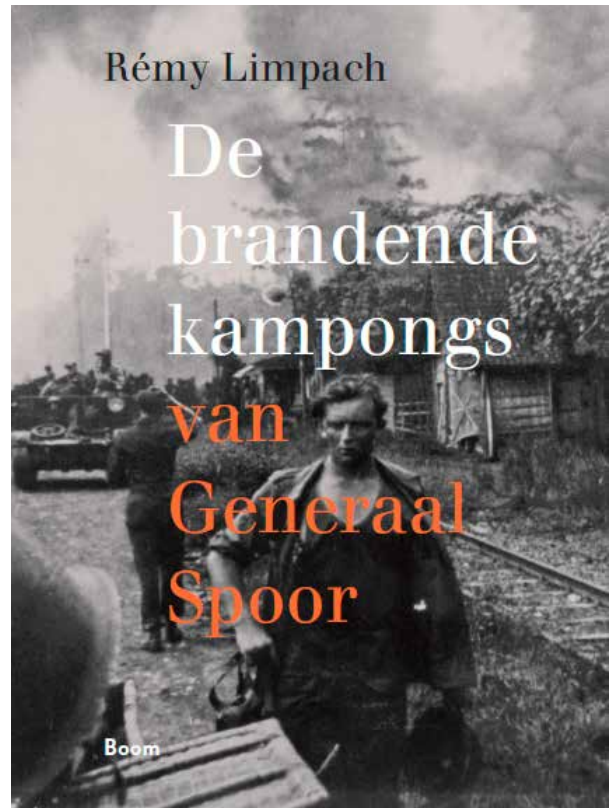
¹⁰ <https://www.ind45-50.org/gesprek-met-ondertekenaars-open-brief>

¹¹ Bot, Ben, 'Indonesië zegt: "hou eens op met excuses"', *AD* (22 februari 2020).

ding over het koningschap van Beatrix zei oud-minister Jan Pronk – praktijkdeskundige na de dekolonisatie van Suriname in 1975 – dat hij voorstander was van de erkenning van de datum van 17 augustus als de stichting van Indonesië.¹² Men zou daaruit kunnen afleiden dat Pronk een zekere empathie heeft met de toen uitgeroepen staat. Dat was niet steeds wederzijds: in maart 1992 zegde Indonesië de overeenkomst op het gebied van ontwikkelingssamenwerking op. Minister van Economische Zaken Radius Prawiro verweet minister Pronk ‘het roekeloze gebruik van ontwikkelingshulp als instrument van intimidatie en als gereedschap voor dreigementen aan het adres van Indonesië’.¹³ Er opent zich dan ook een logische kloof tussen enerzijds de erkenning van Pronk cum suis van de Indonesische mythes rond de stichting van de staat en anderzijds de herhaaldelijke fricties uit dezelfde politieke hoek over de gewenste besteding van ontwikkelingsfondsen. Datzelfde geldt voor wapenaankopen uit Nederland. Hoewel het weinig aannemelijk is dat Djakarta tanks of fregatten tegen de bevolking inzet, kent Den Haag een reeks politieke beslissingen om leveranties aan Indonesië te verbieden. In scherp contrast daarmee ontmoet de reguliere achterstelling van de Papoea’s, een vorm van Javaans kolonialisme, zelden kritiek.

Limpach

Cruciaal in het onderzoek is het werk van Limpach, dat als vertrekpunt (lees: uitgangspunt) dienst doet. Hoe valt deze keuze te rechtvaardigen in bijvoorbeeld het licht van de ernstige kritiek die met name Geersing op zijn bevindingen uitoefent? Diens werkwijze kenmerkt zich volgens Geersing door eenzijdigheid, selectief gebruik van bronnen, manipulatie van gegevens, foutief citeren en overdrijven.¹⁴ Limpach meent zelf dat zijn boek voldoende aandacht schenkt aan de geweldsexcessen van de nationalistes, namelijk 50 van de meer dan 900 pagina’s oftewel 5,5%.¹⁵ Evenwichtig is dat niet. Limpach heeft dan wel een volumineus werk geproduceerd, maar de focus daarvan is eenzijdig op de zwarte bladzijden aan Nederlandse zijde, terwijl hij het Indonesische geweld rechtvaardigt. De dynamiek van de gevechtshandelingen, resulterend in de beantwoording van geweld met

heviger tegengeweld, een iteratief proces, komt zo onvoldoende tot uitdrukking.

Limpach is een meester in het zelf bedenken van militair-juridische termen. Zo munt hij de termen extreem geweld en massageweld, die hij door elkaar hanteert.¹⁶ Hij vermijdt de termen exces en oorlogsmisdaad. Exces omdat dan de suggestie van incidenteel geweld wordt gewekt; oorlogsmisdaad omdat hij vindt dat een historicus niet op de stoel van de rechter moet gaan zitten. Dat is vreemd omdat zijn voorkeurstermen niet uitsluiten dat zulke vormen van geweld volstrekt legaal zijn of als legitiem worden ervaren, aldus de KITLV-onderzoeker Bart Luttikhuis.¹⁷ Onder massageweld valt technisch geweld, dat zich onder meer voordoet bij luchtaanvallen, artillerie- en tankbeschietingen. Zulk geweld veroorzaakt inderdaad nogal eens burgerslachtoffers, maar is het daarom buitenproportio-

¹² ‘De zware jas van Beatrix’, tv-uitzending 8 april 2020.

¹³ ‘Voor Jakarta was en bleef Pronk een neo-koloniale signeur’, *de Volkskrant* (27 juli 1992).

¹⁴ Zie Geersing, *Westerling*, 277-315.

¹⁵ Limpach, Rémy, *De brandende kampongs van generaal Spoor* (Amsterdam, 2016).

¹⁶ Limpach, *Kampongs*, 44-45.

¹⁷ Luttikhuis, Bart, ‘What makes violence extreme, and who is responsible’, debate on ‘De brandende kampongs van Generaal Spoor’ by Rémy Limpach, with Bart Luttikhuis, Abdul Wahid, Robert Cribb, Harry Poeze, *Bijdragen tot de Taal, Land- en Volkenkunde* 4 (Vol 173) online publicatie 1 januari 2017.

Soevereiniteitsoverdracht op 27 december 1949 te Amsterdam. Koningin Juliana tekent de akte. Naast haar Mohammad Hatta, vicepresident van de Republiek, en Willem Drees, minister-president. Staand mevrouw M.A. Tellegen, directeur kabinet van de Koningin.

Nationaal Archief, Den Haag/fotocollectie Anefo.

neel of extreem?¹⁸ Extreem geweld is volgens Limpach extreem omdat het extreem is, een cirkelredenering dus.¹⁹ Wie was verantwoordelijk voor de uitoefening van extreem geweld? Waren dat individuele commandanten of liepen er afspraken binnen de militaire bevelsketen? Als extreem geweld zo frequent werd toegepast, dan was het structureel of systematisch, vage termen die Limpach opnieuw door elkaar gebruikt. Wie was uiteindelijk verantwoordelijk: luitenant-gouverneur-generaal Van Mook, generaal Spoor, procureur-generaal Felderhof of de regering in Den Haag? Limpach noemt ze allemaal, maar een keuze maakt hij niet, aldus opnieuw Luttikhuis.²⁰ De zelfbedachte terminologie verheldert nauwelijks. Aansluiting bij toen gel-

dende internationale waarden en normen is onmogelijk. Hier wreekt zich dat het onderzoek wordt verricht door mensen met weinig juridische en praktische militaire expertise. Zelfs in de Wetenschappelijke Adviescommissie is deze schaars.

De fictie van de Indonesische onafhankelijkheid

'Wetenschappelijk debat en wetenschappelijk onderzoek in het bijzonder zijn gebaat bij discussie en kritiek', aldus minister Blok.²¹ Welnu, daar voldoe ik graag aan. Om te beginnen gaan de onderzoekers uit van een oorlog in Indonesië. Er mogen in de periode 1946-1949 dan wel oorlogshandelingen zijn uitgevoerd, formeel was er

¹⁸ De term 'technisch geweld' is gemunt door J.A.A. Van Doorn en W.J. Hendrix in *Ontsporing van geweld, het Nederlands-Indonesisch conflict* (Zutphen, 1970).

¹⁹ Luttikhuis, 'Violence', 561.

²⁰ Ibidem.

²¹ Brief Minister van Buitenlandse Zaken aan Voorzitter Tweede Kamer d.d. 15 augustus 2019 betreffende Reactie op Open Brief FIN m.b.t. bezwaren tegen onderzoeksopzet.

Koninginnedag 31 augustus 1948 te Batavia. Het defilé werd afgenomen door de Luitenant Gouverneur-Generaal dr. H.J. van Mook (1894-1965, met tropenhelm). Op het podium voorste rij v.l.n.r.: de gedelegeerde van het Opperbestuur in Ned. Indië oud-minister L. Neher (1889-1967), de Commandant Zeemacht Ned. Indië (CZMNI) vice-admiraal A.S. Pinke (1894-1966), dr. Van Mook, luitenant-generaal van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) S.H. Spoor (1902-1949) en Secretaris van staat van Algemene Zaken raden Abdulkadir Widjojoatmodjo (1904-1992).

Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH).

geen sprake van een oorlog; hoogstens zou men kunnen spreken van een burgeroorlog als fenomeen. Een oorlog volgens het internationale recht wordt gevoerd tussen staten en Indonesië bestond nog niet als staat. Toch spreken de onderzoekers herhaaldelijk van oorlog en menen zij ook dat Nederland de facto de datum van 17 augustus 1945 als stichting van de staat heeft erkend.²² Contrair daaraan is dat juist de Republiek de soevereiniteit van Nederland tot aan de overdracht op 27 december 1949 heeft gerespecteerd. Dat de "onafhankelijke staat Indonesië" niet internationaal erkend kan zijn geweest blijkt onder meer uit de uitkomsten van de Conferentie van Potsdam (juli/augustus 1945). Daar werd gesproken over de overdracht van Nederlands-Indië van het bevelsgebied van generaal Mac-

Arthur naar dat van admiraal Mountbatten (SEAC). Sumatra viel al onder SEAC. Impliciet betekende dit dat deze verhouding zou duren totdat Nederland in staat was zijn verantwoordelijkheden uit te oefenen.²³ Die verantwoordelijkheden zouden zich vooral richten op het dekolonisatieproces dat logisch voortvloeide uit de rede van koningin Wilhelmina van 6 december 1942, waarin zij het voornemen tot een koninkrijksverband op basis van gelijkwaardigheid en zelfstandigheid uitsprak.²⁴

Indien de fictie van vroeg verworven onafhankelijkheid voor feit wordt gehouden, zou de interventie van Nederland onrechtmatig zijn en komt er ruimte voor de tot dusver onhoudbare stelling dat er oorlogsmisdaden zijn gepleegd. Als dat zo is, schuiven de onderzoekers

²² Werkprogramma 'Dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië 1945-1950', 5. Ten tijde van het uitkomen van dit programma was de term 'Onafhankelijkheid' nog niet aan de titel toegevoegd.

²³ Drooglever, P.J., 'SEAC in Indonesia, voices from the past?', *International Association of Historians of Asia/Institute of Netherlands History* (Den Haag, 1998).

²⁴ Smit, C., *De Indonesische quaestie: de wordingsgeschiedenis der soevereiniteitsoverdracht* (Leiden, 1952) 47-57.

richting politieke stellingname, waarmee zij het wetenschappelijke fundament van hun onderzoek ondergraven. Het valt op dat in de onderzoeksopzet een professionele toetsing aan internationaalrechtelijke normen ontbreekt. Toch lijkt het onontkoombaar dat de onderzoekers zich daarover uitspreken. De weg naar karakterisering van het conflict als een *International Armed Conflict* (IAC) lijkt dus onbegaanbaar.

Het kolonialisme als fenomeen

In het licht van de tijd was kolonialisme een volstrekt normale zaak. Zelfs Multatuli was niet tegen het koloniale stelsel. Hij vond meer dat de praktijk van het stelsel verkeerd was en dat de Indonesiërs dit beleid op den duur niet meer zouden trekken: 'Dan zouden ze ons eruit gooien en zou er een andere kolonisator komen.'²⁵ Douwes Dekker drong aan op meer toezicht vanuit het bestuur, opdat wantoestanden geredresseerd werden. In 1919 kreeg het kolonialisme bij de vredesbesprekingen van Parijs via de aan de Volkenbond toevertrouwde mandatenregeling van de Duitse koloniën een extra impuls, al werd het door de Amerikaanse president Woodrow Wilson gelanceerde recht op zelfbeschikking in de ijskast gezet. Alleen de Verenigde Staten namen maatregelen om het bestuur van de Filippijnen op den duur over te dragen aan de inheemse bevolking. De Britse regering was eveneens vooruitstrevend in het betrekken van de inheemse elite in het bestuur van Brits-Indië. Elders in het imperium was men minder vooruitstrevend. De Britse archeologe en arabiste Gertrude Bell probeerde de Iraakse politicus Jafar Pasha al-Askari in 1920 tijdens een diner gerust te stellen: 'Complete independence is what the British government ultimately wishes to give'. Hij reageerde met: 'My Lady, complete independence is never given, it is always taken'.²⁶ Voor Nederlands-Indië bleef het in 1918 bij de instelling van de Volksraad, een al te bescheiden stap op de weg naar zelfbestuur. Nationalisten werden vaak over één kam geschoren met communisten en nogal eens opgesloten in Boven-Digoel, een gevangenkamp op Nieuw-Guinea. Boedi Oetomo, een ambtenarenverbond en Sarekat Islam, een bredere volksbeweging tegen de privileges van de Chinezen en voor de verheffing van het volk, waren de eerste inheemse organisaties die baanbrekend werk verrichtten in de richting van onafhankelijkheid. Hun ideeën

moesten het echter afleggen tegen een elite die meer geporteerd was van het "totok-conservatisme" van de Vaderlandsche Club. Drie van de vijf gouverneurs-generaal waren bestuurders met conservatieve opvattingen. Het zou de regering onlangs dan ook gesierd hebben haar excuses bij monde van de koning aan de Indonesische bevolking aan te bieden voor de vooroorlogse stagnatie in de toelating van inheemse krachten in het Binnenlands Bestuur. Ook de strijdkrachten waren niet vrij van discriminatie. In de snelle uitbreiding van de Militaire Luchtvaart van het KNIL en de Marine Luchtvaartdienst vanaf 1936 kregen inheemse vliegerkandidaten geen kans. Pas na mei 1940, toen de werving van Nederlandse jongemannen opdroogde, ontstond er ruimte voor Indonesische kandidaten. Wel stonden technische functies met lagere rangen open.²⁷

Federalisme versus eenheidsstaat

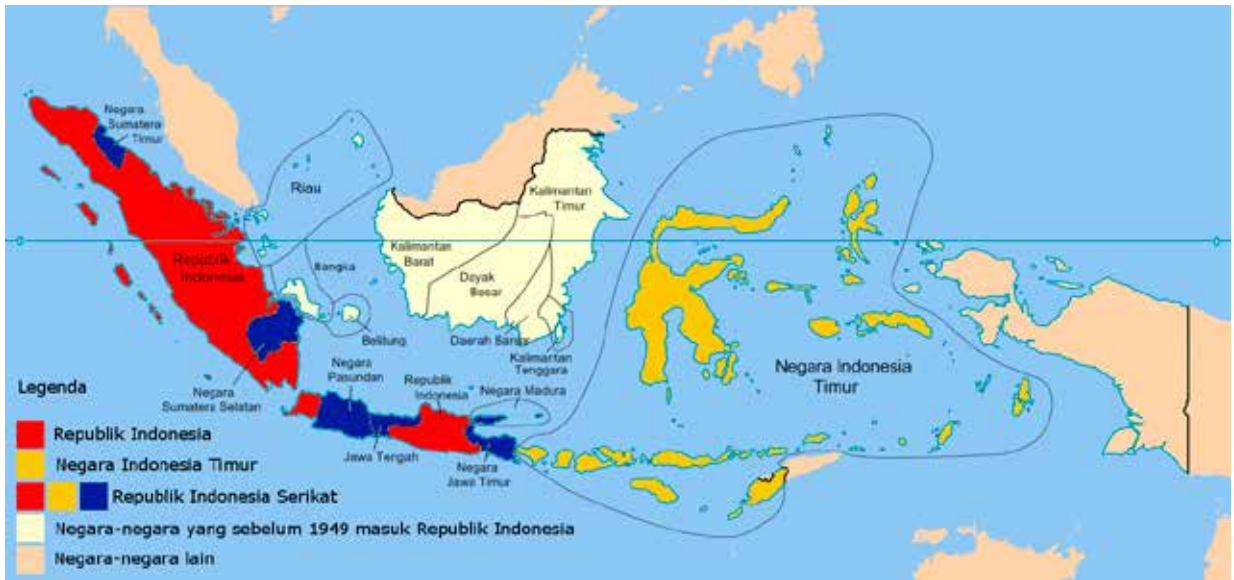
Kritiek op het Nederlandse optreden in Nederlands-Indië in de loop van drie eeuwen kan niet verhullen dat onder het Nederlandse bewind de kolonie als samenhangende entiteit, inclusief Nieuw-Guinea, tot stand is gekomen. Dat is een incrementeel en nogal eens gewelddadig proces geweest, waarbij de buitengewesten later aandacht kregen dan het hoofdeiland Java. Het verzet in Atjeh kon pas na 40 jaar, rond 1900, met een contra-guerrilla worden gebroken en Celebes kwam eerst na 1900 onder het effectief bestuur van Batavia. Gegeven de grote etnische verscheidenheid en de afstanden tussen de 17.500 eilanden heeft het Nederlandse bewind de archipel altijd zo veel mogelijk via lokale heersers bestuurd. Het lag dan ook voor de hand dat bij de dekolonisatie deze regionale en etnische verscheidenheid tot uitdrukking zou worden gebracht en wel met de stichting van zeven deelstaten (negara's) en negen autonome gebieden.²⁸ Dat dit concept niet een Nederlands verzinsel was, maar een levende werkelijkheid blijkt uit een gesprek op 21 april 1948 tussen Abdulkadir Widjojoatmodjo (lid Nederlandse onderhandelingsdelegatie) en Soekarno (hoofd van de deelstaat Republiek die grote delen van Java en Sumatra omvatte). Hij beluisterde in het betoog van Soekarno weliswaar nominale steun voor een federale structuur, maar tegelijk een sterk verlangen naar een Indonesische eenheidsstaat. Abdulkadir zei toen: 'Indien gijzelf meent op democratische wijze leider

²⁵ Meulen, Dik van der, *Multatuli, leven en werk van Eduard Douwes Dekker* (Nijmegen, 2018) 559 e.v. Ook Slager, Seije, 'Wat is daar nou erg aan? Multatuli' *Trouw/Letter&Geest* (29 februari 2020).

²⁶ Kwarteng, Kwasi, *Ghosts of Empire, Britain's legacies in the modern world* (London, 2012) 21.

²⁷ A.C. Tjepkema, 'Kunst en Vliegwerk, personeel en organisatie bij de twee vooroorlogse militaire luchtvaartdiensten, deel 2', *Mars et Historia* 2 (2018) 29.

²⁸ https://nl.wikipedia.org/wiki/Verenigde_Staten_van_Indonesi%C3%AB Geraadpleegd op 1 mei 2020.

Federatieve indeling Verenigde Staten van Indonesië.

Wikimedia Commons.

te zijn geworden van de Republiek, zo moeten wij ook aannemen dat Mansoer, Tjakraniningrat en Wiranatakoesoema democratische vertegenwoordigers zijn van hun negara's. Zij hebben het vertrouwen van hun volk en zullen voor hun volk kunnen spreken.' Soekarno moest toen toegeven dat indien het zelfbeschikkingsrecht zo ruim mogelijk wordt gegeven aan de Indonesiërs, ook de Indonesiërs in de Republiek dat moeten hebben op een nieuwe basis en niet op de basis van de toestanden van Augustus 1945.²⁹

Binnen een jaar na de soevereiniteitsoverdracht aan de Republiek der Verenigde Staten van Indonesië op 27 december 1949, waarbij ook de deelstaten waren betrokken, voerde Soekarno tegen alle afspraken in een centrale regering in en ruimde de Republiek der Zuid-Molukken op. De voorstanders van een federatie werden hierdoor voor een fait accompli gesteld. Limpach karakteriseert het streven naar een federatie door Van Mook als "ontegenzeggelijk een marionettenstaat", zonder enige onderbouwing.³⁰ Bij hem ontbreekt een beschrijving van de politiek dominante positie waarin de Javanen kwamen tegenover de andere in de archipel levende volken, toen het bevolkingsoverschot van het hoofdeiland een weg vond naar de buitenge-

westen. Na het Nederlandse kolonialisme volgde dus het Javaanse kolonialisme.

Men kan niet zeggen dat de gehele top van de Republiek van Javaanse afkomst was. Mohammed Hatta was een Minangkabauer en Soetan Sjahrir kwam uit Medan. De macht lag bij de eerste president die was geboren in Soerabaja. Volgens Van Doorn 'bleek Soekarno geen staatsman, zelfs geen handige politicus die zijn kansen waarneemt, maar een demagoog die bereid was de belangen van zijn volk aan zijn illusies op te offeren'.³¹ In de loop van de tijd heeft hij als Vader des Vaderlands binnenlands een herwaardering ondergaan, maar zijn politieke incompetentie, opportunisme en bedrieglijkheid staan een internationale statuus in de weg. Hij heeft meer weg van Robert Mugabe dan van George Washington.

Ten slotte

In 1990 sprak J.A.A. van Doorn zich als volgt uit over de verwerking van het verlies van Indië: 'dat het....tot op de dag van vandaag een emotionele nawerking kent en dat deze nawerking zal blijven zo lang er een substantiële groep mensen bestaat die ooit in Indië heeft geleefd

²⁹ Wal, S.L. van der, P.J. Drooglever en M.G.B. Schouten, *Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen, deel XIII* (Den Haag, 1978) 489 e.v. De genoemde namen betreffen de presidenten van de deelstaten Sumatra Oostkust, Madoera en Soedanese republiek (Bandoeng en omgeving).

³⁰ Limpach, *Kampongs*, 248.

³¹ Doorn, J.A.A. van, 'De verwerking van het einde van Indië', G. Teitler en J. Hoffenaar, *De politionele acties, afwikkeling en verwerking* (Amsterdam, 1980) 119.

Op 22 december 1948 poseren de gearresteerde Indonesische politici met de commandant Korps Speciale Troepen voor het paleis te Djocjakarta. Van links naar rechts: presidentieel adviseur en voormalig premier Sutan Sjahrir, luitenant-kolonel W.C.A. van Beek, president Soekarno en vicepresident Hatta.

NIMH.

en gewerkt dan wel er als militair heeft gediend. Deze nawerking heeft in het algemeen geleid tot verwerking; het in reine komen met een voltooid verleden. Niet in alle gevallen echter. Juist in de afgelopen jaren is overduidelijk gebleken hoezeer de Indische gemeenschap hier te lande en voor een aantal militairen een traumatisch gebeuren is geweest.³² Misschien heeft Van Doorn met deze wijze woorden onderschat hoezeer dat trauma door de volgende generaties wordt gedeeld. Organisaties van Indische Nederlanders, Molukkers en oud-militairen zijn nog altijd springlevend en tonen een intensieve belangstelling voor Indonesië en wat er aan de stichting van die staat voorafging. Jongere generaties tonen zich nieuwsgierig naar wat hun ouders hebben meegemaakt en doorstaan. Heldhaftig optreden heeft destijds een groot aantal dapperheids onderscheidingen opgeleverd, te weten in totaal 558: Militaire Willemsorden, Bronzen Leeuwen, Bronzen

Kruizen en Vliegerkruizen waarvan 36 postuum verleend. Nakomelingen weten doorgaans goed waarom deze zijn verleend en zullen moeilijk accepteren dat deze alsnog onrechtmatig worden verklaard.

Daarom is het weinig verwonderlijk dat de moralistische geschiedopvatting grote tegenstand ontmoet. De wijze waarop het Meerjarenonderzoek wordt uitgevoerd ontmoet diepgaande scepsis, te meer omdat de leiding van het onderzoek critici nauwelijks ruimte geeft, laat staan ingaat op hun argumenten. Ook rijzen er aanzienlijke twijfels of het onderzoek voldoet aan de Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit van 2018, die vijf principes centraal stelt, te weten eerlijkheid, zorgvuldigheid, transparantie, onafhankelijkheid en verantwoordelijkheid.³³ Bovenal rijst de vraag welk probleem precies het Meerjarenonderzoek gaat oplossen.

³² Doorn, van, 'Verwerking' 115-116.

³³ <https://www.nwo.nl/documents/nwo/beleid/nederlandse-gedragscode-wetenschappelijke-integriteit>

Boekbespreking

Dr. Dirk Starink

Catharina Th. Bakker

De lijfarts van de koning. Het avontuurlijke leven van Franz Joseph Harbaur, 1776-1824

Walburg Pers, Zutphen

400 pag. geïll., geb.

ISBN 9789462493186

€ 29,99

Als lijfarts van koning Willem I behoorde Joseph Harbaur van 1815 tot aan zijn dood in 1824 tot de kleine kring van intimi (de 'Mannen van 1813') die de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden vorm gaven. Anders dan de meeste van deze 'Mannen' heeft Harbaur nauwelijks sporen in de geschiedschrijving achtergelaten. Ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van de Militaire Geneeskundige Dienst in 1964 en ook in 2004 werd kort bij hem stilgestaan. De hierdoor geprikkelde nieuwsgierigheid van enkelen bracht historica Catharina Bakker ertoe de summier kennis over Harbaur via diepgaand onderzoek in diverse archieven te completeren tot een heuse biografie. Met steun van de KNAW/Fonds J.R. Thorbecke en andere cultuurfondsen heeft dat geresulteerd in een fraai boek met meer dan 60 prachtige illustraties.

Als zoon van een eenvoudige dorpschirurgijn uit de Elzas vluchtte Harbaur in 1793 voor het geweld van de Franse Revolutie via Darmstadt naar Würzburg waar hij als veelbelovende student medicijnen onder de hoede van de beroemde arts Von Siebold kwam. Hij rondde zijn artsstudie af in Jena waar hij onderdak vond bij de filosoof Fichte. In het nabijgelegen Weimar bouwde hij ook goede contacten op met Schiller, Von Goethe en de gebrs. Von Humboldt en hun echtgenotes met wie hij regelmatig bleef corresponderen. Deze langdurige briefwisselingen waren van groot belang voor de reconstructie van Harbaurs veelzijdige leven dat hem door heel het roerige Europa van begin negentiende eeuw voerde.

Als de rust onder Napoleon is weergekeerd, gaat Harbaur als afgestudeerd arts naar Parijs waar hij een clientèle opbouwt onder de elite van Duitse emigrés. Onder invloed van zijn Duitse leermeester Stark ontwikkelt hij vooral de praktische kant van de geneeskunde en boezemt hij door persoonlijke aandacht en natuurlijke geneeswijzen bij zijn patiënten vertrouwen in. Om in 1803 te kunnen promoveren tot *doctor medicinae* werkt hij ook in enkele Parijse ziekenhuizen. Een jaar later wil hij terug naar zijn vrienden in Weimar, maar komt in contact met Coudray, de hofarchitect van erfprins Willem Frederik die zojuist als vorst van Fulda is begonnen en ook nog een lijfarts zoekt. Het klikt met de prins en die stelt hem in Fulda ook aan als directeur van het medisch-sanitair college met de zorg voor de opbouw van het *Landkrankenhaus*.

Mede door toedoen van Willem Frederik maakten de troepen van Pruisen, Saksen-Weimar-Eisenach en Rusland zich in 1806 op om Napoleon uit de Duitse streken te verdrijven. Harbaur volgt dan de prins en zijn adjudant, Constant de Rebecque, naar het front. In oktober komt het tot een veldslag bij Jena en Auerstedt waar de Pruisen door Napoleon worden verslagen. De verslagen troepen trekken terug op Erfurt, waar met name de divisie van Willem Frederik een smadelijke nederlaag lijdt. De gevangen genomen prins en zijn adjudant worden vrijgelaten, maar de lijfarts komt in handen van de Franse generaal Clarke die toevallig een buiten bewoont in het dorp Neuwiller waar Harbaur is geboren. Ontslagen van zijn eed van trouw aan Fulda's vorst, wordt hij de lijfarts en vertrouweling van Clarke die spoedig als gouverneur van Pruisen naar Berlijn vertrekt. De titel van lijfarts is echter een dekman-

tel voor wat hij in opdracht van Clarke in het duister doet: post openen en brieven met een politieke inhoud eruit lichten en rapporteren over de stemming onder de bezette bevolking. Brieven van de Oranjes laat hij als het kan evenwel doorgaan.

Na de vrede van Tilsit in 1807 keert Clarke terug naar Parijs om daar door Napoleon te worden aangesteld tot minister van Oorlog. Door zijn afhankelijke relatie met de generaal die hem heeft gespaard, volgt Harbaaur hem naar Parijs en kan zijn artspraktijk onder Duitse emigranten nieuw leven inblazen. Een kans om een beeldschone vrouw uit aristocratische kringen als vrouw te kiezen loopt door het standsverschil en Harbaurs onhandigheid op niets uit. In 1810 reist hij in opdracht van Clarke via Fulda en Weimar naar St. Petersburg voor de medische verzorging van een Russische graaf die als vertrouweling van tsaar Alexander geldt. Wat hij precies doet is uit de archieven niet duidelijk geworden, maar alles duidt op een gevaarlijke *undercover*-operatie. Dat weerhoudt hem er niet van in 1812 te trouwen met de 21-jarige Pauline Bilterling. Als Napoleon in 1812 Rusland binnenvalt is zijn leven niet zeker en zij vluchten hals over kop via zijn familie in Neuwiller naar Parijs, waar hij zijn artspraktijk weer oppakt. Harbaaur bezit geen kapitaal en moet gewoon hard werken om een gezin te onderhouden.

Willem Frederik is na Napoleons nederlaag bij Leipzig in 1813 soeverein van de Nederlanden geworden en vanaf 1815 als koning Willem I vorst van het Verenigd Koninkrijk der Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden. Na enig aandringen treedt Harbaaur dat jaar weer aan als hofarts van de Oranjes en verhuist hij naar Brussel omdat hij ook door Willem is benoemd tot commissaris voor geneeskundige zaken in de Zuidelijke Nederlanden. Samen met zijn ambtgenoot in het Noorden, Groen van Prinsterer, moet hij van de koning ook de medische wetgeving van het koninkrijk opzetten.

Een blijk van de intieme vertrouwensrelatie met de koning is zijn benoeming in 1817 tot rector magnificus van de heropende universiteit van Leuven waar hij de geneeskundige faculteit opzet en daarbij ook het plaatselijke gasthuis en militair hospitaal betreft. Nog later blijkt zijn innige band met de vorst opnieuw als hij in 1819 in Den Haag de plotseling overleden prof. Brugmans opvolgt als inspecteur-generaal van de Geneeskundige Dienst der Land- en Zeemacht. Daarmee is hij een van de belangrijkste ambtenaren van de koning, maar blijft ondertussen ook actief als arts van de Oranje-familie en vervolgt zijn wetgevende arbeid. Een van de grote verdiensten van Harbaaur als inspecteur-generaal is zijn strijd tegen de kindersterfte door de besmettelijke pokken door middel van koepokinentingen. Zelf raakt hij in 1824 besmet door tbc en wordt ernstig ziek. Op zijn verzoek verleent de koning hem verlof om naar Parijs te gaan voor medische hulp, maar onderweg

overlijdt hij te Cambrai, 48 jaar oud. Een jaar later sterft ook zijn echtgenote en hun vier kleine kinderen krijgen door de zorg van Willem I een goed onderdak, opvoeding en financiële ondersteuning, een uiterste blijk van 's konings waardering voor zijn lijfarts.

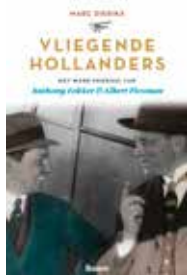
In het slothoofdstuk komt Bakker met de analyse hoe een eenvoudige chirurgijnszoon van het Elzasser plateland het tot hofarts kon schoppen, namelijk door 'keihard te werken, een relatie aan te gaan met de juiste mensen en daarbij zijn talenten als intelligente, tactvolle en aimabele arts ten volle te benutten.' In zijn leven heeft hij dankzij verschillende patronagerelaties de maatschappelijke ladder kunnen beklimmen. Het blijft echter merkwaardig dat hij na zijn dood in de historische mist is verdwenen; er bestaat geen portret van hem en het is zelfs niet bekend waar hij begraven is. Dankzij de helder geschreven tekst, waarbij de auteur duidelijk aangeeft wanneer zij zich op onduidelijke bronnen baseert, en de prachtige uitvoering met kleurenillustraties is *Lijfarts van de koning* een mooie aanvulling op de geschiedschrijving van de eerste jaren van het Koninkrijk voor een goede prijs.

Een officier van gezondheid 1e klasse, staande met de armen over elkaar. Op de achtergrond enkele figuren. Handgekleurde litho, Jean-Baptiste Madou, 1825-1827. Nationaal Militair Museum, Soesterberg.

Literatuursignaleringen

Marc Dierikx, *Vliegende Hollanders – Het ware verhaal van Anthony Fokker & Albert Plesman*

Uitgeverij Boom, juli 2020
256 pag., geïll.
ISBN 9789024431373
€ 22,50

Peter van Rooden, *In de achterhoede van Napoleon. Gezondheidsofficier J.S. Zemsch en het 125e regiment in 1812*

Uitgeverij boekhandel Vos & Van der Leer, 2e druk 2020.
100 pag., geïll.
ISBN 9789403605357
€ 19,75

Charlef Brantz, *Srebrenica: de schuldigen*

Uitgeverij Aspekt, juli 2020
244 pag.
ISBN 9789463389020
€ 19,95

Eddie Niesten, *De oorlogskeuken. Vrouwen aan het thuisfront*

Uitgeverij Gompel & Svacina
165 pag., geïll.
ISBN 9789463712057
€ 30,40

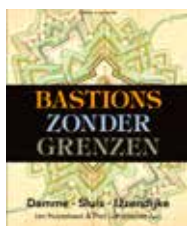
Olaf van Nimwegen, *De veertigjarige oorlog 1672-1712*

Uitgeverij Prometheus, juli 2020
416 pag.
ISBN 9789044638714
€ 25,-

Anne Doedens en Matthieu Borsboom, *De Canon van de Koninklijke Marine*

Uitgeverij WalburgPers, verwacht oktober 2020
192 pag., geïll.
ISBN 9789462494879
€ 29,99

Jan Hutsebaut en Piet Lombaerde (red.), *Bastions zonder grenzen. Damme, Sluis, IJzendijke*

Uitgeverij Sterck & De Vreese, juli 2020
240 pag., geïll.
ISBN 9789056155919
€ 29,90

Hendrik Boot, *Scheepsrampen en Jappenkampen. Cor Boot overleefde de torpedering van de Wangi Wangi en Junyo Maru, de Jappenkampen op Java en Sumatra en de Pakan Baroe-spoorweg*

Uitgegeven in eigen beheer, juli 2020 (www.boek-boot.nl).
402 pag.
€ 35,75 (incl. verzending)

